

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria-Vlada-Government
Zyra e Kryeministrit-Ured Premijera-Office of the Prime Minister
Zyra për Qeverisje të Mirë
Kancelarija za Dobro Upravljanje / Office on Good Governance

UDHËZUES PËR ZBATIMIN E RREGULLORES
QRK NR. 21/2013
PËR PROTOKOLLIN PËR PARANDALIMIN
DHE REFERIMIN E DHUNËS NË
INSTITUCIONET E ARSIMIT PARA-UNIVERSITAR

MANUAL FOR IMPLEMENTATION OF REGULATION
GRK NO. 21/2013
FOR PROTOCOL FOR THE PREVENTION
AND REFERENCE OF VIOLENCE
IN INSTITUTIONS OF PRE-UNIVERSITY EDUCATION

SMERNICE ZA IMPLEMENTACIJU UREDBE
VRK br. 21/2013
ZA PROTOKOL ZA PREVENCIJU I UPUĆIVANJA
NASILJA U INSTITUCIJAMA
PRED-UNIVERZITETSKOG OBRAZOVANJA

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria -Vlada-Government

Zyra e Kryeministrit-Ured Premijera-Office of the Prime Minister

Zyra për Qeverisje të Mirë/Kancelarija za Dobro Upravljanje/Office on Good Governance

**Udhëzues për zbatimin e Rregullores –QRK Nr. 21/2013
për Protokollin për Parandalimin dhe Referimin e Dhunës
në Institucionet e Arsimit Para-Universitar**

Tetor, 2015

Ky publikim është realizuar në kuadër të projektit “Mbrojtja e fëmijëve nga dhuna në shkollë” që zbatohet nga Qendra për Arsim e Kosovës – KEC, me mbështetje financiare dhe ofrim të asistencës teknike nga Zyrja e UNICEF-it në Kosovë.

Tetor 2015

FËMIJË PËR NJË BOTË MË TË MIRË

Nëse fëmija jeton me kritika –
mëson të dënojë,

Nëse jeton në armiqësi –
mëson të zihet

Nëse jeton më frikë –
mëson të jetë i trembur

Nëse jeton më përbuzje –
mëson të jetë i ndrojtur.

Nëse jeton me hipokrizi –
mëson të jetë i dyfishtë,

Nëse jeton me meskinitet –
mëson të jetë i poshtër,

Nëse jeton me teka –
mëson të jetë jotolerant,

Nëse jeton në fallsitet –
mëson të jetë indiferent.

Nëse jeton me ndershmëri –
mëson korrektesën,

Nëse jeton të dhurojë –
mëson bujarinë,

Nëse jeton në kurajo –
mëson besimin,

Nëse jeton në tolerancë –
mëson të jetë i duruar.

Nëse jeton në sinqeritet –
mëson të vërtetën,

Nëse jeton në ndershmëri –
mëson të drejtën,

Nëse jeton me dashuri –
mëson të dojë,

*Për të ndërtuar një botë
më të mirë për të gjithë.*

Dorothy L. Nolte

Përmbajtja

1. Hyrje.....	5
2. Qëllimi i Udhëzuesit	6
2.1. Parimet e përgjithshme	6
2.2. Kujt i drejtohet ky udhëzues	7
2.3. Kush e zbaton “protokollin”	7
3. Llojet e dhunës	8
4. Parandalimi i dhunës	10
5. Identifikimi, intervenimi dhe referimi i rasteve të dhunës.....	11
5.1. Procedurat për identifikim dhe intervenim	11
5.2. Shenjat për identifikim të dhunës:	12
6. Orientimi i veprimeve për adresimin e dhunës bazuar në dëshmi	13
7. Përmbyllja	13
8. Shtojcat	14
8.1. Shtojca 1: Plani i veprimit për parandalim të dhunës me bazë në shkollë.....	14
8.2. Shtojca 2: Korniza normative	16
8.3. Shtojca 3: Informacione online mbi parandalimin e dhunës	17
8.4. Shtojca 4: Manual për përdorim të modulit “regjistri i rasteve”	18

1. Hyrje

Askush nuk lind i dhunshëm. Fëmijët mësojnë shumë nga mjedisi ku rriten, ekspozimi dhe përballja e tyre në mjedise dhe rrethana të dhunshme ndikojnë që fëmijët të mësojnë të bëhen të dhunshëm, e që njëkohësisht ndikojnë në formësimin e së ardhmes së tyre.

Fëmijët vijnë në këtë botë të pafuqishëm dhe nuk janë në gjendje të zhvillohen plotësisht pa përkrahjen e të rriturve. Andaj, para së gjithash puna jonë si prindër, udhëheqës e nëpunës shtetëror, edukatorë e mësimdhënës është t'i edukojmë dhe t'i mësojmë si të jetojnë me integritet, të devotshëm dhe në paqe. Padyshim, kjo nuk është detyrë e lehtë. Transmetimi i njohurive është vetëm një segment nga puna e edukatorëve/mësimdhënësve. Kontributi thelbësor i tyre është zhvillimin emocional dhe kognitiv i fëmijëve, që njëkohësisht luajnë rol qenësor në zhvillimin shoqëror dhe ndryshimeve.

Me të drejtë, Udhëzuesi për zbatimin e Protokollit për parandalimin dhe referimin e dhunës në institucionet e arsimit parauniversitar, shqyrton llojet e mundshme të dhunës që ndodhin në IAP, ofron propozime praktike për atë çka mund të bëjë edukatori/mësimdhënësi për të trajtuar dhe parandaluar dhunën, sqaron mënyrat e identifikimit të dhunës si dhe procedurat për intervenim dhe referim të rasteve të dhunës në institucionet përkatëse, duke i kurorëzuar të gjitha këto përpjekje në orientimin e veprimeve institucionale për adresimin e dhunës bazuar në dëshmi.

“Udhëzuesi” paraqet një hapë të rëndësishëm drejt çrrënjësjes dhe parandalimit të dhunës në IAP duke reflektuar në bashkërendimin e përpjekjeve të një game të gjerë të ekspertëve, edukatorëve palëve të interesuara dhe institucionet përkatëse për këtë qëllim. Ky “Udhëzues” është hartuar për të sjellë ndryshime substanciale duke iu lehtësuar punë/ndihmuar përgjegjësve në IAP se si të reagojnë në rast të paraqitjes së dhunës dhe zbatimin e masave për ta parandaluar atë.

Nuk duhet harruar se, çmimi i mosveprimit është i kushtueshëm për institucionin arsimor, komunitetin dhe shtetin në përgjithësi, por para së gjithash për fëmijën/personin.

Ngase, pavarësisht nga burimi i saj, dhuna ndaj fëmijëve mund të ketë shumë pasoja, si: pasojat që prekin nivelin e përgjithshëm të funksionimit emocional të fëmijës; pasojat që prekin mundësinë zhvillimore të fëmijës; kultivimi i sjelljes së dhunshme (përvetësimi i modelit të sjelljes së dhunshme); zhvillimin e ngadalshëm të shkathtësive sociale, depresionin, ankthin, sjelljen agresive dhe mungesën e empatisë ose kujdesin për të tjerët; sukses të dobët në shkollë; mendimi për vetëvrasje si një pasojë e dhunës; pasoja të dukshme fizike si: dhembje, plagosje të caktuara të viktimave të dhunës, shenja që mbeten edhe pas shërimit të plagosjeve, gjymtime në kuptimin e humbjes së aftësive të mëparshme fizike për shkak të përdorimit të dhunës, etj.

Edhe pse mësimdhënësit kanë rol thelbësor në parandalimin e dhunës në IAP, ata/ato nuk mund ta ndalojnë dhunën të vetëm. Ngase shkaqet e paraqitjes së dhunës në IAP janë shumë faktoriale, prandaj për të parandaluar dhunën kërkohet angazhim dhe qasje shumë dimensionale e të gjithë akterëve, përfshirë rrjetin e brendshëm dhe të jashtëm mbrojtës. Prandaj, veprimet e sugjeruara në udhëzues nëse ndërmerren me qasje holistike, do të jenë shumë më të efektshme në parandalimin dhe trajtimin e dhunës në IAP.

2. Qëllimi i Udhëzuesit

Qëllimi kryesor i këtij dokumenti është që me anë të udhëzimeve dhe aktiviteteve specifike, të ndihmojë institucionet përgjegjëse për zbatim të Protokollit. Udhëzuesi ofron alternativa të përballjes me “dhunën” në mënyrë pozitive dhe proaktive, duke parandaluar sjelljen e keqe përpara se ajo të ndodhë, duke u marrë në mënyrë efektive me sfidat e paparashikuara, si dhe orientimin e përpjekjeve institucionale në ngritjen e cilësisë në arsim.

Po ashtu, synon që duke i koordinuar punët ndërmjet partnerëve të shumtë brenda dhe jashtë institucioneve arsimore, të krijohen rrethana të shëndosha që çdo individ të ketë mundësi t’i zhvillojë dhe shpalosë aftësitë, vetitë dhe vlerat më të larta njerëzore.

“Udhëzuesi” na ndihmon të kuptojmë se institucionet e arsimit parauniversitar, çdo herë e më shumë po bëhen jo vetëm institucion që përcjellin njohuri, por dhe institucioni që ofrojnë shprehitë jetësore, që e udhëheq dhe ndihmon nxënësin të menaxhojë jetën e tyre individuale dhe atë në grup.

2.1. Parimet e përgjithshme

Parimet Protokollit, respektivisht parimet themelore të Konventës për të Drejtat e Fëmijës janë bazë mbi të cilën mbështetet ky Udhëzues.

Mbrojtja ndaj dhunës

Të gjithë fëmijët kanë të drejtë për t’u mbrojtur nga çdo formë e dhunës fizike ose mendore, fyerja ose keqtrajtimi, braktisja apo mospërfillja, nëpërkëmbja ose shfrytëzimi, përfshirë abuzimin seksual, për sa kohë që është në ruajtjen e prindërve të tij ose të njërit prej tyre, të përfaqësuesit ose përfaqësuesve të tij ligjor ose të çdo personi tjetër të cilit i është besuar fëmija.

Interesat më të mira të fëmijës

Në të gjitha veprimet që kanë të bëjnë me fëmijën, përfshirë edhe ato veprime që kanë të bëjnë me mbrojtjen e fëmijëve nga dhuna, interesi më i lartë i fëmijës duhet të jetë konsideratë mbizotëruese.

E drejta e jetës, mbijetesës, dhe zhvillimit

Çdo fëmijë ka të drejtën e pamohueshme për të jetuar, shteti merr të gjitha masat e mundshme për të siguruar mbijetesën dhe zhvillimin e fëmijës në shkallën më maksimale të mundshme.

Mos-diskriminimi

Të gjithë fëmijët pa asnjë lloj dallimi, pavarësisht nga raca, ngjyra, gjinia, gjuha, feja, opinionin politik ose çdo opinion tjetër, nga origjina kombëtare, etnike ose shoqërore, pasuria, paaftësia prejardhja familjare apo çdo gjendje tjetër e fëmijës ose e prindërve të tij apo përfaqësuesve ligjor, duhet të mbrohen kundrejt të gjitha llojeve të dhunës dhe tu sigurohet kujdes dhe ndihmë e nevojshme që garanton shkallën maksimale të mundshme për mbijetesë dhe zhvillimi të tyre.

Pjesëmarrja e fëmijëve

Fëmijët kanë të drejtë të shprehen lirisht për të gjitha çështjet që ndikojnë në jetën e tyre, dhe, pikëpamjeve të tyre duhet tu kushtohet vëmendja e duhur në varësi të moshës dhe pjekurisë së fëmijës.

Përgjegjësitë dhe pjesëmarrja e aktorëve të tjerë

Përgjegjësia për të parandaluar dhunën ndaj fëmijëve shtrihet në të gjitha institucionet, shërbimet, profesionistët që punojnë për dhe me fëmijët, përfshirë prindërit, institucionet private, shoqëria civile dhe komunitetin në përgjithësi.

2.2. Kujt i drejtohet ky udhëzues

Duke qenë se për parandalim të dhunës kërkohet bashkëpunim dhe koordinim ndërsektorial, dhe pasur parasysh fushën e gjerë për ndërhyrje në mbrojtjen e fëmijëve nga dhuna “Udhëzuesi” iu drejtohet çdo zyrtari/e që është i përfshirë në procesin e mësimdhënies, punëtorët social, punëtorët shëndetësor, policisë apo profesionist tjerë që kanë për detyrë përkujdesjen për fëmijë ose persona që kryejnë punë në cilësi të ngjashme.

2.3. Kush e zbaton “protokollin”

Protokolli duhet të zbatohet nga të gjitha institucionet përgjegjëse, të cilat merren me parandalimin dhe reagimin ndaj veprimeve të dhunshme në institucionet e arsimit para-universitar, siç klasifikohen te Protokollin në rrjete mbrojtëse:

- **Rrjeti i brendshëm mbrojtës:** Edukimi parashkollor – (Drejtori i Institucionit, Këshilli i Prindërve) dhe **Shkollat** (Drejtori i shkollës, Këshilli i Prindërve, Këshilli Drejtues i Shkollës dhe Këshilli i Nxënësve);
- **Rrjeti i jashtëm mbrojtës:** Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë - (Sektorët e Inspektimit të Arsimit në Rajon), Këshilli i Prindërve të Kosovës, Këshilli i Nxënësve në nivel nacional), **Drejtorja Komunale e Arsimit**- (Këshilli i Nxënësve dhe Këshilli i Prindërve në nivel komunal, Zyrtari përkatës për të Drejtat e Fëmijës), **Drejtorja për Shëndetësi dhe Mirëqenie Sociale** - (Qendra për Punë Sociale, Qendrat e Mjekësisë Familjare, **Ministria e Drejtësisë** - (Shërbimi Sprovues i Kosovës, Shërbimi Korrektues i Kosovës, **Policia e Kosovës** si dhe **Mekanizmat tjerë ndihmës** - (Mediat, Institucioni i Avokatit të Popullit, organizatat joqeveritare që punojnë për të drejtat e fëmijëve dhe çështjet e dhunës në shkollë).

Zbatimi bëhet me koordinim ndërinstitutional në secilin proces, si në parandalim ashtu edhe në referim dhe trajtim të rasteve deri në zgjidhjen e duhur. Rolin kryesor e kanë institucionet arsimore me strukturat formale brenda tyre, të cilat mobilizohen për zbatim të protokollit me qasje ndërinstitutionale. Edhe strukturat organizative joformale brenda shkollave mund dhe duhet t'i kontribuojnë procesit të zbatimit të protokollit, meqë themelohen për të mbrojtur interesat e fëmijëve/ nxënësve brenda IAP.

3. Llojet e dhunës

Dhuna përfshinë por nuk kufizohet në veprat apo veprimet e qëllimshme që i bënë një person personit tjetër, si: përdorimi i forcës fizike, presioni psikik, çdo veprim që shkakton apo kanosë dhembje fizike dhe psikike; shkaktimi i ndjenjës së frikës, rrezikshmërisë personale; cenimit të dinjitetit; sulmi fizik pa marrë parasysh pasojat; ofendimi, sharja, thirrja me emra ofendues dhe mënyra të tjera të shqetësimit të vrazhdë; përsëritja e vazhdueshme e sjelljeve me qëllim të përluljes së personit tjetër; vënia e personit tjetër në pozitën që ai/ajo të frikësohet për gjendjen fizike, emocionale dhe ekonomike.

Për qëllim të identifikimit më të lehtë të rasteve të dhunës dhe masave që duhet ndërmarrë për zgjidhjen e tyre, në protokoll janë definuar llojet e dhunës, si në vijim:

- dhuna fizike
- dhuna verbale
- keqtrajtimi
- neglizhimi
- ngacmimi në mes të bashkëmohatarëve
- dhuna seksuale
- abuzimi seksual
- shfrytëzim seksual komercial
- dhune digjitale
- dhune emocionale/psikologjike

Më poshtë jepen shembuj të llojeve të dhunës që ndodhin më shpesh, të kategorizuara sipas intensitetit të ndara në tri shkallë. (shkalla 1-intensitet më i lehtë; shkalla 2-intensitet i mesëm; dhe shkalla 3-intensitet i lartë).

Shkalla 1: Këto lloje të dhunës i trajton dhe zgjidh vetë edukatori/ja, mësuesi/ja, arsimtari/ja, kujdestari/e i/e klasës në kuadër të punë edukativo-arsimore me nxënësit/klasën. Këtu mund të aktivizohen edhe grupet për ndërmjetësim në mes të bashkëmohatarëve.

dhuna verbale	dhuna emocionale/psikologjike	dhuna fizike	ngacmimi në mes të bashkëmohatarëve	dhuna digjitale	dhuna seksuale
fyerja, tiketimi, imitimi	përqeshje-tallje, ofendimi, frikësimi, injorimi,	pickimi, kokalla, shtyrja, gjuajtja me gjësende të lehta, tërheqja e lehtë e flokëve, kafshimi, shkelmimi, përlyerja, ndërskëmbësia, dëmtimi i gjërave personale	ngacmimi me fjalë ose etiketime, në mes të grupimeve, diskriminimi ose favorizimi nga grupi në bazë të statusit sociale, nacionalitetit, religjionit, përkatësisë së grupit, disiplinimi me dhunë, thashethemet	bezdija përmes thirrjeve të panevojshme, dërgimi i SMS dhe MMS porosive shqetësuese, shqetësimi online,	përdorimi i fjalëve banale me baza gjinore, sharjet, prekjet, ledhatimet, shikimet, komentet, gjestikulacionet me qëllim ngacmimi seksual

Shkalla 2: Në trajtimin dhe zgjidhjen e këtyre llojeve të dhunës, edukatori/ja, mësuesi/ja, arsimtari/ja, kujdestari/e i/e klasës, përveç menaxherit/përgjegjësit të rastit të caktuar nga Drejtori, duhet të përfshihet rrjeti i brendshëm mbrojtës (shih neni 4, pika 1.1. të Protokollit) i IAP si dhe shërbimet tjera profesionale dhe mbështetëse (pedagogu, psikologu, ekipet për ndërmjetësim në mes të bashkëmohatarëve). Në rast të përsëritjes dhe tendencës së përshkallëzimit të dhunës nga i njëjti individ, në trajtim mund të përfshihet edhe rrjeti i jashtëm mbrojtës (shih neni 4, pika 1.2. të Protokollit).

dhuna verbale	dhuna emocionale/psikologjike	dhuna fizike	ngacmimi në mes të bashkëmoshatarëve	dhuna digjitale	dhuna seksuale
turpërimi, bërtima, gjuajtja e fjalëve-“kunjat”	kërcënimi, sharje, trembja, manipulimi,	goditje, tërheqja e rëndë e flokëve, shuplaka, shkelja, shqyerja e teshave, mbyllja në hapësirë të caktuar, pshtyerja, marrja dhe shkatërrimi i gjësendeve personale, tërheqja/lëvizja e karriges, tërheqja e veshit,	intriga, eksploatimi, mospërfshirja, mospranimi,	ngacmimet përmes shpalljeve, keqpërdorimi i forumeve dhe chat-eve,	veshjet/zhveshjet provokuese, shfaqja e materialeve erotike/pornografike, ekspozimi dhe tërheqja e vëmendjes me anë të pjesëve intime,

Shkalla 3: Nëse brenda IAP shkaktohet njëra prej formave të dhunës si më poshtë, menaxheri/përgjegjësi i rastit ka për obligim që përveç përfshirjes së rrjetit të brendshëm mbrojtës të përfshijnë, varësisht nga nevoja dhe specifikat e rastit edhe institucionin/et relevante nga rrjeti i jashtëm mbrojtës.

dhuna verbale	dhuna emocionale/psikologjike	dhuna fizike	ngacmimi në mes të bashkëmoshatarëve	dhuna digjitale	dhuna seksuale
poshtërimi, nënçmimi, epitete negative,	kufizimi i lëvizjeve, cenimi i integritetit-denigrimi, kufizimi i komunikimit, anëtarësim i detyruar në grupe/rrjete në mënyrë të dhunshme, neglizhimi, detyrimi për përdorim të substancave psikoaktive, nënshtrimi, eksploatimi,	shkulja e flokëve, rrahja, ngufatja, gjuajtja nga largësia, shkaktimi i djegieve, kufizimi i ushqimit dhe gjumit, ekspozimi në temperatura të ulta/larta, sulm me armë të ftohta dhe të zjarra, përplasia në objekte të forta,	reketimi, izolimi nga shoqëria, refuzimi, terrorizimi, organizimi në grupe të mbyllura (klane), racizmi	incizimi i kundër vullnetshëm me kamerë, incizimi i skenave të dhunshme, shpërndarja e pavullnetshme e incizimeve dhe fotografive,	prekjet në organet gjenitale, pornografia me fëmijë, joshje, keqpërdorimi i detyrës zyrtare, detyrimi për akt seksual, dhunimi, incesti,

4. Parandalimi i dhunës

Krahas promovimit të sjelljeve dhe qëndrimeve kundër dhunës nëpërmjet të planprogrameve të rregullta mësimore, në favor të respektimit të dinjitetit dhe personalitetit të fëmijës/ njeriut dhe në funksion të ndërtimit dhe zhvillimit të vlerave të shoqërisë demokratike, IAP në vazhdimësi duhet të realizojnë edhe aktivitete ekstrakurrikulare dhe të tjera në parandalim të dhunës dhe në garantim të sigurisë brenda sistemit arsimor, si:

1. aktivitetet ekstrakurrikulare (ligjërata, debate, aktivitete artistike me temë kundër dhunës, etj.);
2. sigurimi i rrethojës së shkollës;
3. pajisja e nxënësve me uniformë shkollore, ashtu që të ata të dallohen nga të tjerët përreth shkollës;
4. zgjerimi i hapësirave shkollore për krijimin e mundësive për aktivitete shitesë, fusha të ndryshme edukativo-arsimore;
5. kontrollimi i nxënësve për shmangien e mbajtjes së armëve të ftohta apo të përdorimit të narkotikëve, (vetëm në rast të dyshimit të bazuar);
6. patrullimi i rregullt i policisë afër shkollave,
7. vendosja e kamerave, me pëlqimin e komunitetit shkollor dhe nëse vlerësohet me efektshmëri pozitive (gjithsesi bazuar në legjislacioni në fuqi);
8. fuqizimi i rolit të psikologut dhe pedagogut në shkolla;
9. bashkëpunimi me institucionet relevante në nivel komunal;
10. takimet e shpeshta me prindër (në mbledhjet me ta të diskutohen problemet që mund të rezultojnë me dhunë, dhe njëkohësisht të trajtohen rastet e eventuale të dhunës);
11. identifikimi i nxënësve në predispozitë për të shfaqur sjellje të dhunshme dhe trajtimi i tyre nga shërbimet profesionale qoftë brenda shkollës, apo në nivel komune;
12. evidentimi, raportimi dhe trajtimi i rasteve të dhunës, të cilat ndikojnë në parandalimin e parqitjes së dhunës si dhe përsëritjes së tyre, por edhe në parandalim të rasteve të reja;

Këto dhe aktivitete të tjera, sipas zgjedhjes dhe nevojës (shih 2 shembuj me poshtë), duhet të realizohen nga vetë shkolla dhe në koordinim me institucione tjera relevante qeveritare dhe joqeveritare, siç kërkojnë politikat nacionale për koordinim dhe bashkëveprim ndërinstitutional. Këtë qasje e kërkon edhe protokollin, prandaj shkollat janë të lira për të kërkuar mbështetje nga institucionet tjera me interes për parandalimin dhe trajtimin e problemit të dhunës.

SHEMBULL 1. Në raste të caktuara, mund të organizohen ligjërata/debate me profesionist nga mirëqenia sociale, nga shëndetësia, policia etj., duke shtuar informacionin të nxënësit dhe stafi i shkollës mbi efektet dhe pasojat e dhunës. Gjithashtu edhe për orët e caktuara të lëndëve, ku përfshihen temat që ndërlidhen me dhunën, mund të mbështeten mësimdhënësit nga ekspertiza dhe profesionalizmi i zyrtarëve nga institucionet tjera. Në rastin kur tema mësimore ka të bëjë me dhunën në familje, mund të ftohet mysafir punëtori social, ngjashëm për tema tjera mund të ftohen ekspertë nga profilet tjera.

SHEMBULL 2. Në raste të caktuara, mund të organizohen aktivitete ekstarkurrikulare, përveç atyre që realizohen nga vetë shkollat si aktivitet garuese, shfaqjet teatrale, ekspozitat me punime artistike etj, mund të realizohen edhe aktivitete vetëdijësuese të llojllojshme në bashkëpunim me organizatat joqeveritare, programet e cilave aprovohen nga MASHT apo DKA.

5. Identifikimi, intervenimi dhe referimi i rasteve të dhunës

5.1. Procedurat për identifikim dhe intervenim

Kur të njoftoheni apo kur të vëreni se po ndodhë dhuna në afërsi apo ka shenja të dukshme fizike apo emocionale të dhunës së ushtruar ndaj nxënësve dhe personelit të IAP, duhet të veproni si në vijim:

1. Ndërprerja e menjëhershme e dhunës dhe njoftimi i drejtorit të IAP.
2. Qetësimi i situatës duke i larguar personat e përfshirë në rast të dhunës nga situata e krijuar, zvogëluar tensionimin e situatës përmes bashkëbisedimit me këta persona. Ky bashkëbisedim duhet të jetë i qetë pa përmendur pasojat e mundshme dhe frikësime.
3. Mbledhja e informatave nënkupton bashkëbisedimin me akterët dhe dëshmitarët e rastit, por jo duke performuar rolin e institucioneve tjera (p.sh. organeve të hetuesisë). Kujdes i veçantë duhet dhënë viktimës së dhunës duke e bërë të ndihet e sigurt, mos të ketë frikë nga hakmarrja e ushtruesit të dhunës.
4. Pas mbledhjes së informatave dhe bashkëbisedimeve të mësipërme, realizohen konsultimet me Drejtorin e IAP i cili do të vlerësoj intensitetin e dhunës dhe nevojën për përfshirjen e rrjeteve mbrojtëse, si dhe do të përcaktoj menaxherin/përgjegjësën e rastit. Po ashtu, përcaktohet edhe plani i mbrojtjes, duke i dhënë rëndësi të veçantë konfidentalitetit dhe interesit më të mirë të viktimës.
5. Pas konsultimeve, Drejtori i IAP ndërmerr veprimet si në vijim: informon prindërit për rastin, konsultimet e bëra, përfundimet dhe masat e propozuara. Në raste të caktuara Drejtori i IAP në bashkëpunim të ngushtë me menaxherin/përgjegjësën e rastit, referon rastin tek ekipi për ndërmetësim në mes të bashkëmoshatarëve (rrjeti i brendshëm), si dhe sipas rasteve referohen tek institucionet përkatëse (rrjeti i jashtëm).
6. Drejtori i IAP regjistron dhe azhurnon rastin në SMIA/MAShT sipas aneksit 4 (manual për përdorim të modulit “regjistri i rasteve”).
7. Rasti dhe efektet e masave të ndërmarra përcjelljen në vazhdimësi nga menaxheri/përgjegjësi i rastit deri në arritjen e marrëdhënieve stabile (bashkëpunimit dhe tolerancës) në mes të palëve të përfshira në rast.

Identifikimi i dhunës është hapi i parë në mbrojtjen e fëmijës nga dhuna. Në disa situata shenjat e dhunës janë të dukshme, ndërsa në situatat tjera është shumë e vështirë zbulimi i problemit dhe për atë krijimi i besueshmërisë me personin tjetër është shumë i rëndësishëm. Është shumë vështirë të identifikohet dhuna emocionale/psikologjike dhe disa forma të tjera të dhunës.

Çdo palë e cila konsideron se ju kanë shkelur të drejtat në njërin prej hapave të mësipërm, mund të zhvillojë procedurë të ankesës sipas nenit 21 pika 6 të Protokollit

5.2. Shenjat për identifikim të dhunës:

Fizike: gjurmët e lëndimeve, të ënjturat, prerjet, djegiet, veshmbathjet e shqyera, dukja e lënë pas dore, dhimbje të shpeshta të stomakut, shpinës dhe kokës, vjellje, humbja e gjësendeve personale, etj.

Emocionale: i përlotur, i tërhjekur, hiperaktivitet, frikë të pazakontë dhe të tepruar, sjellje agresive dhe vetë-shkatërruese, i heshtur, biseda të papërqendruara, shikime “në të zbrazët”, frika nga vetmia dhe/ apo shoqërimi me të tjerët, urinimi i pakontrolluar, gënjeshtria, etj.

Brenda IAP: rënia e menjëhershme e suksesit, lajmërimi i mungesave të paarsyeshme, mungesa e koncentrimin, vonesat e paarsyeshme, ikje nga obligimet, mos sjellja e detyrave të shtëpisë, shmangia dhe mospjesëmarrja në aktivitete të ndryshme, shmangia nga shoqërimi me persona të tjerë, shmangia nga prekjet fizike (dridhje/trema), frikë për tu kthyer në shtëpi, etj.

Shënim: nëse edukatori/ja, mësuesi/ja, arsimtari/ja, kujdestari/e i/e klasës gjatë procesit edukativ-arsimor vëren ndonjërin apo disa nga shenjat e sipër cekura ai/ajo duhet të aplikoj procedurat e intervenimit të përshkruara si më lartë.

Nëse fëmija tregon shenja inferioriteti, ka shenja të dhunës fizike, ka sjellje agresive, atëherë, duhet të fillohet kjo procedurë

6. Orientimi i veprimeve për adresimin e dhunës bazuar në dëshmi

Raportimi i rasteve të dhunës, përveç se është obligim ligjor dhe moral i çdo individi dhe institucioni, e në veçanti të çdo IAP-je, tregon përkushtimin e lartë të IAP për të ndërmarrë veprime drejt zvogëlimit të rasteve të dhunës të cilat do të reflektonin drejtpërdrejtë në ngritjen e cilësisë së arsimit dhe kredibilitetit të vetë institucionit.

IAP, DKA dhe MASHT pas përfundimit të çdo gjysmëvjetori shkollorë gjenerojnë katër lloje të raporteve mbi treguesit për dhunën nga regjistri i rasteve sipas aneksit 1 (manual për përdorim të modulit “regjistri i rasteve”). IAP i analizojnë raportet dhe mbi bazën e këtyre analizave ndërmarrin veprime konkrete për adresimin dhe zvogëlimin e numrit të rasteve të dhunës. Këto veprime mund të jenë: Kërkesë për patrullime shtesë nga Policia në Komunitet, investimi në infrastrukturë të IAP me qëllim të rritjes së sigurisë (vendosja e kamerave, vendosja apo përmirësimi i rrethojave të IAP, etj.), rritja e bashkëpunimit me komunitetin për parandalimin e dhunës, rritja e numrit të aktiviteteve ekstrakurrikulare, përforcimi i bashkëpunimit ndërinstitucional (me rrjetin e jashtëm mbrojtës), azhurnimi i legjislacionit në fuqi, si dhe veprime të tjera që i kontribuojnë parandalimit dhe adresimit të dhunës në IAP.

7. Përmbyllja

Ky “Udhëzues” do të ndihmojë IAP të zbatojnë plotësisht Protokollin. Edhe pse në kuadër të udhëzuesit janë listuar një varg veprimesh dhe aktiviteteve, inkurajohen IAP-të që në varësi nga natyra dhe intensiteti i rasteve të dhunës të ndërmerrin veprime me anë të të cilave do të arrihet të zgjidhen çështjet/problemi konform dispozitave të Protokollit, ligjeve në fuqi dhe instrumenteve ndërkom-bëtare relevante.

Procesi i hartimit të udhëzuesit është iniciuar dhe udhëhequr nga përfaqësuesit e institucioneve bartëse të hartimit të Protokollit, mbi bazën e analizës së situatës, hulumtimeve të zhvilluara në vend, si dhe duke marrë parasysh praktikrat rajonale mbi problematikën e dhunës në IAP.

8. SHTOJCAT

8.1. SHTOJCA 1: Plani i veprimit për parandalim të dhunës me bazë në shkollë

Për të parandaluar dhe reaguar ndaj rasteve të dhunës, çdo IAP-së i sugjerohet të zhvilloj planin vjetor të veprimit. Më poshtë është dhënë modeli i planit të veprimit të cilin IAP mund të shfrytëzojë/adaptojë për nevojat e tyre, pa u kufizuar vetëm në aktivitetet e paraqitura në model. IAP-të inkurajohen që të përpilojnë dhe realizojnë aktivitete tjera shtesë sipas vlerësimeve të brendshme.

Modeli i Planit të Veprimit

Aktiviteti	Përgjegjësi	Afati kohor
Vlerësimi i gjendjes së sigurisë në institucion (infrastruktura, funksionaliteti i mekanizmave brenda institucionit)	Këshilli Drejtues, Drejtori	Në fillim të çdo viti shkollor
Formimi i mekanizmave mbështetës (ekipi për ndërmjetësim në mes të bashkëmoshatarëve, trupa të tjerë formal dhe joformal)	Drejtori, Këshilli i Nxënësve	Në fillim të çdo viti shkollor
Përgatitja e temave për dhunën në lëndën Edukata Qytetare	Mësimdhënësi/ja i lëndës	Në fillim të çdo viti shkollor
Mbajtja e orës mësimore/ligjërates për parandalim të dhunës	Mësimdhënësi/ja i lëndës, Drejtori, përfaqësues i institucionit mbështetës (p.sh. Policia e Kosovës, QPS,QMF, OJQ, etj.)	Së paku një herë në çdo gjysmëvjetor
Përpilimi i planit të kujdestarive në korridore dhe oborr të institucionit	Drejtori, Kujdestari i ditës	Në fillim të çdo viti shkollor
Zbatimi i planit të kujdestarive në korridore dhe oborr të institucionit	Drejtori, Kujdestari i ditës	Gjatë tërë vitit shkollor
Regjistrimi i rasteve të dhunës në bazën e të dhënave	Drejtori	Gjatë tërë vitit shkollor
Mbyllja e rasteve të dhunës në bazën e të dhënave	Drejtori	Gjatë tërë vitit shkollor
Gjenerimi i raporteve mbi treguesit e dhunës	Drejtori	Në përfundim të çdo gjysmëvjetori
Shqyrtimi i raportit mbi treguesit e dhunës me organet e institucionit	Drejtori, këshilli i shkollës, Këshilli i drejtues, Këshilli i nxënësve Këshilli i prindërve	Në përfundim të çdo gjysmëvjetori

Aktiviteti	Përgjegjësi	Afati kohor
Planifikimi dhe kontaktimi i DKA, MASHT dhe donatorëve të mundshëm për organizimin e trajnimeve me fokus parandalimin dhe trajtimin e dhunës	Drejtori i shkollës, Mësimdhënësi/ja i lëndës	Së paku një herë në vit
Inkurajimi dhe përkrahja e aktiviteteve ekstrakurrikulare të iniciuara nga Këshilli i nxënësve	Drejtori, Mësimdhënësi i lëndës përkatëse Këshilli i nxënësve	Së paku një herë në çdo gjysmëvjetor
Shënimi i ditës për të drejtat e fëmijëve "1 Qershori"	Drejtori i shkollës,	Në datat relevante, sipas informacionit nga MASHT
Shënimi i muajit antitrafikim	Drejtori i shkollës,	Në datat relevante, sipas informacionit nga MASHT
Shënimi i 16 ditëve të aktivizimit kundër dhunës në familje	Drejtori i shkollës,	Në datat relevante, sipas informacionit nga MASHT
Shënimi i javës së ndërmjetësimit	Ekipi për ndërmjetësim të bashkëmohatarëve	Një ditë në vit në kuadër të javës së ndërmjetësimit

8.2. SHTOJCA 2: Korniza normative

Konventa për të Drejtat e Fëmijës

Kushtetuta e Republikës së Kosovës

Kodi Penal i Kosovës

Kodi i Procedurës Penale

Ligji për Shërbime Sociale dhe Familjare

Ligji i Punës

Ligji për Policinë

Ligji për Edukim Parashkollor

Ligji për Arsimin Parauniversitar

Rregullorja – QRK (nr. 21/2013) për Protokollin për Parandalimin dhe Referimin e Dhunës në Institucionet e Arsimit Parauniversitar

8.3. SHTOJCA 3: Informacione online mbi parandalimin e dhunës

Kuvendi i Republikës së Kosovës
<http://www.kuvendikosoves.org>;

Zyra e Kryeministrit të Republikës së Kosovës
<http://www.kryeministri-ks.net>;

Ministria e Arsimit, Shkencës dhe Teknologjisë
<http://www.masht-gov.net>;

Këshilli i Europës
www.coe.int/t/transversalprojects/children/;

Fondi i Kombeve të Bashkuara për Fëmijë - UNICEF në Kosovë
<http://www.unicef.org/kosovoprogramme/>;

UNESCO
<https://en.unesco.org/>;

Save the Children
www.savethechildren.org.uk;

World Report on Violence against Children
<http://www.violencestudy.org/r229>;

Human Rights Resource Center
www.hrusa.org;

International Observatory on Violence in Schools
<http://www.ijvs.org>;

Keep Schools Safe
www.keepschoolssafe.org;

Teaching Tolerance
www.tolerance.org;

The Prevention Institute
www.preventioninstitute.org;

Koalicioni i OJQ-ve për Mbrojtjen e Fëmijëve
<http://www.komfkosova.org>;

Qendra për Arsim e Kosovës
<http://kec-ks.org/>

Terre des hommes
<http://tdh-childprotection.org/projects/kosovo/description>;

Amici dei Bambini
www.strehimifamiljar.org

World Vision
<http://www.wvi.org/kosovo>

One to One Children's Fund
<http://www.onetoonechildrensfund.org/>

SOS Fshatrat e Fëmijëve në Kosovë
<http://soskosova.org/>

Programi për të Drejtat Civile në Kosovë -CRPK
<http://www.crpkosovo.org/index.aspx?LID=4&SID=1>

8.4. SHTOJCA 4: Manual për përdorim të modulit “regjistri i rasteve”

Tek EMIS është shtuar një modul i ri për menaxhimin e rasteve të dhunës. Përdoruesit të cilët do të kenë privilegj për shfrytëzimin e këtij moduli do të mund të qasen nga menyuja kryesore. (Shih Figura 1)

Figura 1

Këtë modul mund ta shfrytëzojnë tri lloje të përdoruesve. Përdoruesi i parë është shkolla e cila i fut të dhënat në Modul, përdoruesi i dytë është komuna e cila mund ti shohë të dhënat e këtij Moduli pa pasur mundësi të ndërhyjë në to por vetëm të gjenerojë raporte dhe tek lloji i tretë, janë ato përdorues të cilët mund të ndryshojnë statusin e rastit të dhunës.

Kur përdoruesit do të qasen tek Moduli i rastit të dhunës, së pari ata do të shohin formën për kërkim. Në këtë formë ata mund të kërkojnë rastet e regjistruara dhe pasi të gjejnë rastin e kërkuar mund të shohin detajet për të (përdoruesit mund të shohim të gjitha rastet e regjistruara, përdoruesit e komunave mund të shohim rastet e regjistruara për komunat e tyre dhe përdoruesit e shkollave mund të shohin vetëm rastet e regjistruara për shkollën përkatëse). Filtrat e zakonshme janë viti shkollor dhe statusi. Viti shkollor është vendosur që të jetë viti i fundit shkollor dhe statusi i rastit është vendosur të jetë i Hapur, natyrisht përdoruesit mund të ndryshojnë vlerat e këtyre filtrave ose të shtojnë filtra të ri në bazë të kërkesave të tyre (Figura 2).

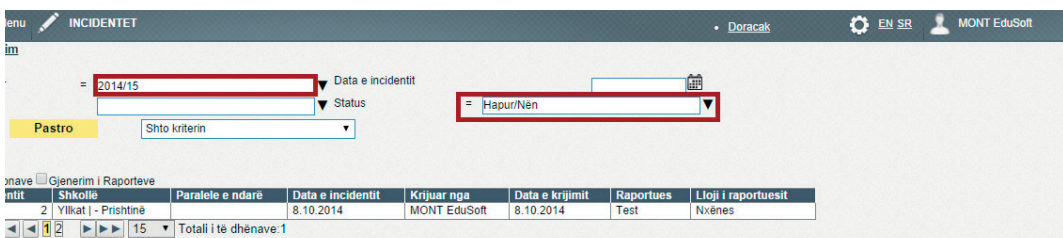

Figura 2

Forma kryesore në këtë Modul është forma ku përdoruesit regjistrojnë rastet. Tek EMIS ID e rastit gjenerohet nga sistemi, është unike dhe nuk mund të ndryshohet. E njëjta vlen edhe për Paralelen e ndarë, datën e krijimit, krijuar nga, ato plotësohen nga sistemi dhe nuk mund të ndryshohen nga përdoruesit (Figura 3). Përdoruesit duhet të mbushin të gjitha fushat e verdha sepse ato janë të domosdoshme për një rast, kurse fushat e tjera janë opsionale. Përdoruesit nuk mund të krijojnë raste me datën e incidentit në të ardhmen ose në vit të mbyllur. Përdoruesit mund të ndryshojnë datat gjatë kohës kur statusi i incidentit është i hapur dhe viti shkollor nuk është i mbyllur. Kur statusi i incidentit ndryshohet në E mbyllur, vetëm përdoruesit me privilegje speciale mund ta rikthejnë statusin në të Hapur. Përdoruesit nuk mund të fshijnë incidente kur viti shkollor është i mbyllur.

Figura 3

Tek moduli “Raportet e avansuara”, përdoruesit mund të gjenerojnë raporte për rastet.

Raportin “Raporti i rasteve sipas llojit të incidenteve në periudhën” përdoruesit mund ta gjenerojnë duke klikuar në “IRI” në raportet e avancuara dhe duke selektuar model =”Incidentet” dhe pas kësaj tek Filtri për kohën (TIME FILTER): Viti shkollor = 2015/2016, Muaj=Tetor, Filtri gjeografik (Geographical filter): kontrolloni (check) fushën horizontale tek Rajoni, tek filtrat për incidentin(Incident filters): kontrolloni (check) fushën vertikale tek Lloji i incidentit (Incident type) dhe në fund tek Total selektoni Shumën (Sum) shih më shumë tek Figura 4.

Figura 4

Raportin “Raporti i rasteve sipas statusit të rastit në periudhën”, përdoruesit mund ta gjenerojnë duke klikuar në “I RI” tek raportet e avancuara dhe duke selektuar model =”Incidentet”, pas kësaj tek filtri për kohë (Time filter): Viti shkollor (School Year)= 2015/2016, Muaj=Tetor, tek Filtri gjeografik (Geographical filter): kontrolloni (check) fushën horizontale tek Rajoni, tek Filtrat e incidenteve (Incidents filters): kontrolloni (check) fushën vertikale tek Status (Status) kurse tek Shuma (Sum) selektoni Totali (total), figura 5.

Figura 5

Raportin “Raporti i rasteve sipas ushtruesit të incidentit në periudhën” përdoruesit mund ta gjenerojnë duke klikuar në “I RI” tek raportet e avancuara dhe duke selektuar model =”Incidentet”, pas kësaj tek filtri për kohë (time filter): Viti shkollor (School year) =2015/2016, Muaji (Months)=Tetor, tek Filtri gjeografik (Geographical filter): kontrolloni fushën horizontale tek Rajoni, tek filtrat për incidentet (incident filters): kontrolloni fushën vertikale tek Lloji i kryesit dhe tek Shuma (Sum) selektoni Totalin (Figura 6)

Figura 6

Raportin “Raporti i rasteve sipas viktimës së incidentit në periudhën” përdoruesit mund ta gjenerojnë duke klikuar në “I RI” tek raportet e avancuara dhe duke selektuar model =”Incidentet”, pas kësaj tek filtri për kohën (time filter): Viti shkollor (School year) =2015/2016, Muaji (Months)=Tetor, tek Filtri gjeografik (Geographical filter): kontrolloni fushën horizontale tek Rajoni, tek filtrat e incidenteve (incident filters): kontrolloni fushën vertikale tek lloji i viktimës (Victim type) dhe tek Shuma (Sum) selektoni Totalin (Figura 7)

Figura 7.

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria -Vlada-Government

Zyra e Kryeministrit-Ured Premijera-Office of the Prime Minister

Zyra për Qeverisje të Mirë/Kancelarija za Dobro Upravljanje/Office on Good Governance

**Manual for implementation of Regulation – GRK No.
21/2013 for Protocol for the Prevention and Reference of
Violence in Institutions of Pre-University Education**

October, 2015

This publication was realized as part of the project "Protection of Children from School Violence" implemented by Kosovo Education Centre – KEC with the support and technical assistance of UNICEF Office in Kosovo.

October 2015

---

design@xhad.net

CHILDREN FOR A BETTER WORLD

If children live with criticism –
they learn to condemn,

If children live with hostility –
they learn to fight,

If children live with fear –
they learn to be apprehensive,

If children live with ridicule –
they learn to feel shy,

If children live with hypocrisy –
they learn to feel double,

If children live with small-mindedness –
they learn to be mean,

If children live with whims –
they learn to be intolerant,

If children live with falsehood –
they learn to be indifferent,

If children live with honesty –
they learn fairness,

If children live with sharing –
they learn generosity,

If children live with encouragement –
they learn confidence,

If children live with tolerance –
they learn patience,

If children live with sincerity –
they learn the truth,

If they live with fairness –
they learn justice,

If children live with love –
they learn to love,

To build a better world for all.

Dorothy L. Nolte

Contents

1. Introduction.....	5
2. The purpose of the Manual	6
2.1. General principles	6
2.2. Who is this Manual addressed to?.....	7
2.3. Who implements “the protocol”?	7
3. Types of violence	8
4. Prevention of violence	10
5. Identification, intervention and reference of cases of violence	11
5.1. Procedures for identification and intervention	11
5.2. Signs for identification of violence:	12
6. Orientation of actions for addressing violence based on evidence.....	13
7. Concluding remarks	13
8. ANNEXES	14
8.1. ANNEX 1: Action plan for prevention of school-based violence	14
8.2. ANNEX 2: Normative framework	16
8.3. ANNEX 3: Online information on prevention of violence	17
8.4. ANNEX 4: Manual on use of the “case registry ” module	18

1. Introduction

Nobody is born violent. Children learn more from their surrounding environment; exposure to and confrontation with violent environment teach children to become violent, and that is what shapes their future.

Children come to the world powerless and they are not able to fully develop without adult support. Therefore, our duty as parents, state leaders and officers, teachers and educators is first of all to educate and teach them to live with integrity, to be committed and live peacefully. Undoubtedly, this is not an easy task. Sharing knowledge is only one aspect of the teachers'/educators' work. Their core contribution is children's emotional and cognitive development, which at the same time plays an essential role in social development and changes.

Rightly, Manual on implementation of the Protocol for prevention and reference of violence in institutions of pre-university education (PUE) examines potential types of violence that occur in PUE, provides practical propositions on what an educator/teacher can do to address or prevent violence, explains ways to identify violence as well as procedures for intervention and reference of cases of violence to respective institutions, amounting all these efforts into directing institutional actions to address violence based on evidence

The "Manual" represents an important step towards eradicating and preventing violence in PUE, reflecting on coordination efforts of a broad range of experts, educators, stakeholders, and respective institutions to achieving this goal. This "Manual" is meant to ensure substantial changes through facilitation of the work of the managers of the PUE in responding to cases of violence and implementation of measures to prevent violence. It should not be forgotten that the price of non-action is costly for an education institution, community, and the state in general, but first and foremost for the child.

Irrespective of its source, violence against children may have numerous consequences, including: consequences that affect the general level of emotional functioning of the child; those that affect development opportunities of the child; cultivation of violent behaviour (adoption of the violent behaviour model); slow development of social skills, depression, anxiety, aggressive behaviour and lack of empathy or care for the other; poor performance at school; suicidal thoughts as a consequence of violence; visible physical consequences, such as: pain, certain wounds of violence victims; scars that remain after wounds heal; mutilation in the sense of losing previous physical abilities due to use of violence, etc.

Even though teachers have a crucial role in preventing violence in PUE, they cannot prevent it alone. Due to the fact that the causes of violence at PUE are multi-factorial, its prevention requires a multi-dimensional approach of all stakeholders, including internal and external protection mechanisms. Therefore, based on a holistic approach, the actions suggested in the Manual, will be much more effective in preventing and responding to violence at PUE.

2. The purpose of the Manual

The main purpose of this document is to provide specific instructions and activities to assist institutions mandated for implementation of the Protocol. The Manual offers alternatives to face “violence” positively and proactively, by preventing bad behaviour before it happens, effectively addressing unpredictable challenges, as well as directing institutional efforts towards enhancing quality in education.

Also, by coordinating the work amongst numerous partners within and outside educational institutions, it aims to create enabling environment for every individual to develop and demonstrate skills, attitudes and the highest humane values.

The “Manual” assists us to understand that pre-university education institutions are increasingly becoming institutions not only for transmitting knowledge, but also institutions that offer life skills, that guide and assist students to manage their individual life.

2.1. General principles

The Manual has been developed based on the principles of the Protocol, and core principles of the Convention on Children Rights.

Protection from violence

All children have the right to protect from any form of physical or mental violence, fear or abuse, abandonment or disregard, humiliation or exploitation, including sexual abuse, for as long as they are in custody of parents or one of the parents, or legal representative(s) or any other person whom the child is entrusted to.

Child’s best interest

In all actions dealing with the child, including those that have to do with protection of children from violence, the highest interest of the child must be a prevailing consideration.

The right to life, survival, and development

Every child has the undeniable right to live, and the state takes all possible measures to ensure the survival and development of the child at maximum level possible.

Non-discrimination

All children, without any discrimination, and regardless of race, colour, gender, language, religion, public opinion or any other opinion, national, ethnic or social origin, wealth, disability, family status or any other condition of the child or of his/her parents or his/her legal representatives, must be protected from all types of violence and to ensure necessary care and assistance that guarantees maximum level possible for their survival and development.

Children participation

Children have the right to express freely on all issues that affect their lives, and adequate attention must be paid to their views depending on the age and maturity of the child.

Responsibilities and participation of other stakeholders

The responsibility to prevent violence against children lies with all institutions, services, professional that work for and with children, including parents, private institutions, civil society and community at large.

2.2. Who is this Manual addressed to?

Considering that prevention of violence requires inter-sectorial cooperation and coordination, and given that broad spectrum for intervention in protection of children from violence, “The Manual” is addressed to any officer that is involved in teaching, social workers, health personnel, police or any other professional who is in charge to provide care for children.

2.3. Who implements “the protocol”?

Protocol must be implemented by all responsible institutions that deal with prevention of and response to violent acts in pre-university education institutions, as defined by the Protocol as protection networks:

- Internal protection network: Pre-school education – (Director of the Institution, Parents’ Council), and Schools (School director, Parents’ council, School Board, and Students’ Council);
- External protection network: Ministry of Education, Science, and Technology – (Regional Education Inspection Sectors), Kosovo’s Parents’ Council, Students’ Council at National Level), Municipal Education Directorate - (Students’ Council and Parents’ Council at municipal level, respective officer for children’s rights), Health and Social Welfare Directorate - (Centre for Social Work, Centres of Family Medicine, Ministry of Justice - (Probation Service of Kosovo, Correctional Services of Kosovo, Kosovo Police as well as Other support mechanisms - (Media, Ombudsperson Institution, non-governmental organizations working on children’s rights and school violence issues).

Implementation occurs through inter-institutional coordination in each process, starting from prevention, referral, case management and up to adequate solution. The main role rests with educational institutions and their internal formal structures which are mobilized for implementation of the protocol based on an inter-institutional approach. Non-formal organizational structures within schools must also contribute to the implementation process of the protocol, since they are established to protect the interests of children/students within PUE institutions.

3. Types of violence

Violence includes, but does not limit to, deliberate acts or actions committed by one person against another, such as: use of physical force, psychological pressure, any action that causes and threatens physical and psychological pain; causes fear, personal jeopardy; violation of dignity; physical assault irrespective of consequences; insult, swearing, name-calling, and other forms of harsh disturbance; constant repetition of behaviours that humiliate the other person; putting another person in the position that he/she is frightened for his/her physical, emotional, and economic status.

For easier identification of violent cases and measures that need to be taken to resolve them, the Protocol defines the following types of violence:

- Physical violence
- Verbal violence
- Abuse
- Neglect
- Bullying among peers
- Sexual violence
- Sexual abuse
- Commercial sexual exploitation
- Digital violence
- Emotional/psychological violence

Below we have provided examples of types of violence encountered more frequently, categorized according to three levels of intensity (level 1 – low intensity; level 2 – medium intensity; and level 3 – high intensity).

Level 1: These types of violence are handled by educator, teacher, or head teacher as part of their educational work with the student/classroom. Peer mediation groups may be activated for these cases too.

Verbal violence	Emotional/psychological violence	Physical violence	Bullying among peers	Digital violence	Sexual violence
Insult, labelling, Imitation	Ridicule, offence, intimidation, ignoring	Stinging, pushing, tossing light objects, light hair pulling, biting, kicking, getting dirty, tripping up, damaging personal stuff	Bullying with words or labelling, among groups, discrimination or favouring by the group based on the social status, nationality, religion, group affiliation, discipline through violence, gossiping	Harassing another through unnecessary calls, sending of harassing SMSs and MMSs, Online harassment	Use of gender-based banal words, swearing, touching, caressing, staring, commenting, gesticulations with intention of sexual harassment

Level 2: Educator, teacher, head teacher, except for the case manager assigned by the Director, together with the PUEI internal protection network (see article 4, item 1.1. of the Protocol) are involved in handling and resolving these types of violence, and other professional and support services (pedagogues, psychologists, peer mediation teams). In case of repetition and if there is a tendency to intensify violence by the same individual, the external protection network may be involved too (see article 4, item 1.2 of the Protocol).

Verbal violence	Emotional/ psychological violence	Physical violence	Bullying among peers	Digital violence	Sexual violence
Humiliation, screaming, name calling	Intimidation, Swearing, Scaring, manipulating	Hitting, Heavy hair pulling, slapping, stepping, tearing off clothes, confine in a certain area, spitting, taking and damaging personal belongings, pulling of chair, pulling of ear	Intrigues, exploitation, exclusion, non-acceptance	Harassing through postings, abuse of chat forums	Provoking dress/ undressing, Showing of erotic/pornographic materials, exposure of and bringing attention to intimate areas

Level 3: If one of the following types of violence is perpetrated within the PUEI, the case manager is required that in addition to the internal protection network, depending on the needs and specifications of the case, to also include relevant external protection network institutions.

Verbal violence	Emotional/ psychological violence	Physical violence	Bullying among peers	Digital violence	Sexual violence
Humiliation, Denigration, Negative labelling	Constraining movements, Violation of integrity/ denigration, constraining communication, forced violent membership into groups/networks, neglect, forced use of psycho-active substances, humiliation, exploitation	Hair pulling, beating up, suffocating, tossing things from afar, causing burns, constraining food and sleep, exposure to high/ low temperatures, assault with cold weapons and fire arms, pushing into hard objects	Racketeering, Isolation from society, rejection, terrorisation, organisation into closed groups (clans), racism	Involuntary video recording, recording of violent scenes, involuntary distribution of recordings and pictures	Touches of genital organs, child pornography, seduction, abuse of office post, forced sexual act, rape, incest

4. Prevention of violence

In addition to promotion of behaviours and attitudes against violence through formal curricula, in favour of respect for child's/human dignity and personality and in function of building and developing values of a democratic society, PUEI must constantly also undertake extracurricular and other activities for prevention of violence and to guarantee security within the education system, such as:

1. extracurricular activities (lectures, debates, violence-themed artistic activities, etc.);
2. provision of school fence;
3. equipping students with the school uniform, so that they are distinguished from those around the school;
4. expansion of school area to create opportunities for additional activities, such as various educational areas;
5. checking students to avoid their keeping of cold weapons or use of narcotics (only in case of grounded suspicion);
6. regular police patrolling around schools,
7. setting up cameras, with consent of the school community and if deemed to have positive effectiveness (based on applicable legislation);
8. strengthening the role of the psychologist and pedagogue in schools;
9. cooperation with relevant institutions at municipal level;
10. frequent meetings with parents (in meetings with them, problems that may result in violence should be discussed, and at the same time, eventual cases of violence should be addressed);
11. identification of students predisposed to demonstrate violent behaviours, and have them treated through professional services either within school, or at the municipal level;
12. taking evidence, reporting and handling of cases of violence, which affect prevention of those cases and their repetition, as well as prevention of new cases;

These activities and others, (see 2 examples below) must be implemented by the schools themselves and in coordination with other relevant government and non-government institutions as required by national policies for inter-institutional coordination and cooperation. The same approach is required by the Protocol, therefore schools are entitled to seek support from other institutions in preventing and addressing violence issues.

EXAMPLE 1. In certain cases, lectures/debates with professionals of social welfare, health, police, etc., may be organised, thus sharing information with students and school staff on effects and consequences of violence. Teachers may be supported by professionals from other institutions in certain classes of certain subjects, when topics related to violence are covered. IN cases when a lesson has to do with domestic violence, a social worker may be invited to speak, and similarly other experts of other areas may be invited for other topics.

EXAMPLE 2. In certain cases, extracurricular activities may be organised, besides those that are organised by schools, such as competition activities, theatre shows, exhibition of artistic works, etc. Awareness raising activities may be organised in cooperation with non-governmental organisations, whose programmes are approved by MEST or MED.

5. Identification, intervention and reference of cases of violence

5.1. Procedures for identification and intervention

When a person is notified for or witnessed violence or if there are obvious signs of physical or emotional violence exercised against a student or PUEI personnel, he/she needs to act as follows:

1. Immediate interruption of violence and reporting it to the PUEI director.
1. Removing the persons involved in the violent case from the created situation, and reducing tension by talking to them. The conversation must be calm without mentioning possible consequences and intimidation.
1. Collection of information by talking to the persons involved and eventual eyewitnesses, but not taking the role of other institutions (e.g. investigation bodies). Special care must be paid to the victim of violence by making him/her feel safe, and not fear the retribution of the violence perpetrator.
1. Upon collection of information and conducting the above mentioned conversations, consultations with the PUEI director are to be held, who will assess the intensity of violence and the need for involvement of protection networks, and I assign a case manager. In addition, a protection plan will be developed which will pay attention to confidentiality and the best interest of the victim.
1. Upon consultations, PUEI director undertakes the following actions: informs parents about the case, consultations undertaken, the proposed conclusions and measures. In certain cases, PUEI director in close cooperation with the case manager, refers the case to the peer mediation team (internal network), or to respective institutions (external network).
1. PUEI director registers and updates the case at EMIS/MEST as per annex 4 (manual for use of “case registry” module).
1. The case and effects of the undertaken measures are followed closely by case manager until reconciliation is reached between parties involved in the violence.

Each party that considers their rights were violated in one of the steps above, may submit an appeal according to article 21, item 6 of the Protocol.

Identification of violence is the first step in protection of children from violence. In some situations, the signs of violence are visible, while it is very difficult to identify emotional and psychological violence and some other forms of violence. That is why, it is of utmost importance to building trust.

5.2. Signs for identification of violence

Physical: scars of wounds, swellings, cuts, burns, torn clothes, careless appearance, frequent stomach aches, back aches, and headaches, vomiting, loss of personal things, etc.

Emotional: tearful, withdrawn, hyperactive, unusual and excessive fear, aggressive and self-destructive behaviour, silent, unfocused conversations, “empty” stares, fear of being alone and/or being with others, uncontrolled urination, lies, etc.

Within PUEI: immediate drop of school performance, appearance of unjustified absences, lack of concentration, unjustified delays, avoiding responsibilities, non-completion of homework, skipping and non-participation in various activities, avoiding socializing with other persons, avoiding physical touches (tremor/anxiety), fear to return home, etc.

Note: if the educator, teacher, or head teacher identifies during the teaching-learning process one or several of the above-mentioned signs, he/she has to apply intervention procedures as described above.

If the child demonstrates signs of inferiority, has scars of physical violence, demonstrates aggressive behaviour, then this procedure needs to be initiated

6. Orientation of actions for addressing violence based on evidence

Reporting cases of violence, besides being a legal and moral obligation of each individual and institution, and in particular of every PUEI, shows high commitment of PUEI to undertake actions towards reducing cases of violence that would directly affect the improvement of education quality and credibility of the institution.

PUEI, MED, and MEST should generate four types of reports on violence indicators at the end of each school semester based on the Annex 4 (manual for the use of the module “case registry”). PUEI analyses reports and undertakes specific actions to address and reduce the number of cases of violence. These actions may include the following: request for additional patrols of Community Police, investment on PUEI infrastructure in order to increase security (setting up cameras, installing or renovating PUEI fences, etc.), increase cooperation with the community for prevention of violence, increase of extra-curricular activities, strengthening inter-institutional cooperation (with external protection network), updating applicable legislation, and other actions that contribute to prevention and addressing violence in school.

7. Concluding remarks

This “Manual” will assist PUEIs to fully implement the Protocol. PUEIs are encouraged that depending on the nature and intensity of cases of violence, actions are undertaken in line with provisions of the Protocol, applicable laws, and other relevant international instruments. Manual

The process of drafting the Manual has been initiated and guided by representatives of institutions that led development of the Protocol, based on the situation analysis, research conducted and regional practices related to violence in school.

8. ANNEXES

8.1. ANNEX 1: Action plan for prevention of school-based violence

In order to prevent and respond to cases of violence, it is suggested that every PUEI develops an annual action plan. Below, a sample of an action plan is provided for schools to use/adapt to their needs, without being limited to the activities listed in the sample. PUEIs are encouraged to compile and undertake other additional activities based on their internal assessment.

Action Plan Sample

Activity	Responsible body	Timeline
Assessment of safety situation in the institution (infrastructure, functionality of mechanisms within the institution)	School Board, Director	At the beginning of each school year
Establishment of supporting mechanisms (peer mediation team, other formal and non-formal bodies)	Director, Students' council	At the beginning of each school year
Development of lessons on violence in Civil Education course	Teacher of the course	At the beginning of each school year
Holding of a class/lecture on prevention of violence	Teacher of the course, Director, Representative of the supporting institution (e.g. Kosovo Police, SWC, NGO, etc.)	At least once every semester
Development of the plan on taking charge of the control over institution's halls and yard	Director, Teacher in charge for the day	At the beginning of each school year
Implementation of the plan on taking charge of the control over institution's halls and yard	Director, Teacher in charge for the day	During entire school year
Registration of cases of violence into the database	Director	During entire school year
Closing of cases of violence in the database	Director	During entire school year
Generation of reports on violence indicators	Director	At the end of each semester

Activity	Responsible body	Timeline
Revision of the report on violence indicators with institution bodies	Director, school council, School board, Students' council, Parents' council	At the end of each semester
Planning and reaching out to MED, MEST and other potential donors for organising of training with the focus on prevention and handling of violence	School director, Teacher of the course	At least once a year
Encouraging and support for extracurricular activities initiated by Students' Council	Director, Teacher of respective course, Students' council	At least once every semester
Marking of "1st June" Children's Rights Day	School director	In relevant dates, based on information from MEST
Marking anti-trafficking month	School director	In relevant dates, based on information from MEST
Marking 16 days of activism against domestic violence	School director	In relevant dates, based on information from MEST
Marking mediation week	Peer mediation team	One day a year as part of mediation week

8.2. ANNEX 2: Normative framework

Convention on the Rights of the Child

The Constitution of the Republic of Kosovo

Penal Code of Kosovo

Code of Penal Procedure

Law on Social and Family Services

Labour Law

Law on Police

Law on Pre-school Education

Law on Pre-University Education

Regulation – GRK (no. 21/2013) on Protocol for Prevention and Reference of Violence in Pre-university Education Institutions

8.3. ANNEX 3: Online information on prevention of violence

Assembly of the Republic of Kosovo
<http://www.kuvendikosoves.org>;

Office of the Prime Minister of the Republic of Kosovo
<http://www.kryeministri-ks.net>;

Ministry of Education, Science and Technology
<http://www.masht-gov.net>;

Council of Europe
www.coe.int/t/transversalprojects/children/;

United Nations Children's Fund - UNICEF in Kosovo
<http://www.unicef.org/kosovoprogramme/>;

UNESCO
<https://en.unesco.org/>;

Save the Children
www.savethechildren.org.uk;

World Report on Violence against Children
<http://www.violencestudy.org/r229>;

Human Rights Resource Center
www.hrusa.org;

International Observatory on Violence in Schools
<http://www.ijvs.org>;

Keep Schools Safe
www.keepschoolssafe.org;

Teaching Tolerance
www.tolerance.org;

The Prevention Institute
www.preventioninstitute.org;

NGO Coalition for Protection of Children
<http://www.komfkosova.org/>;

Kosovo Education Centre
<http://kec-ks.org/>

Terre des hommes
<http://tdh-childprotection.org/projects/kosovo/description>;

Amici dei Bambini
www.strehimifamiljar.org

World Vision
<http://www.wvi.org/kosovo>

One to One Children's Fund
<http://www.onetoonechildrensfund.org/>

SOS Children Villages in Kosovo
<http://soskosova.org/>

Civil Rights Programme in Kosovo - CRPK
<http://www.crpkosovo.org/index.aspx?LID=4&SID=1>

8.4. ANNEX 4: Manual on use of the “case registry” module

A new module for managing cases of violence has been incorporated within the EMIS. Users that will have opportunity to use this module may be able to access it from the main menu. (See Figure 1)

Figure 1

This module can be used by three types of users. The first user is the school that inserts the data into the module; the second user is the municipality which can view the data of this module and generate reports, and the third user is the one that can change the status of a case of violence.

When users access this Module, they will first see the search menu. They can search for registered cases, and after they find them they will be able to see details related to each case (users can see all registered cases, users from municipalities can see only cases registered for their municipalities, and school users can see only the cases registered for their respective schools). The usual filters include school year and status. School year is set to the last school year and the status is set to Open. Users can change the values of the filters or add new filters based on their requests (Figure 2).

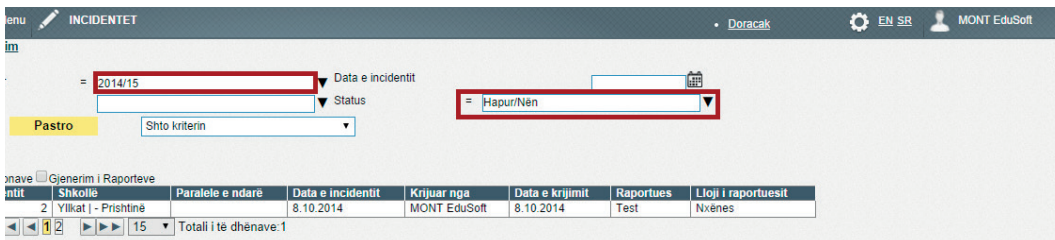

Figure 2

The main menu in this Module is the case registry form. Case ID in EMIS is generated by the system, it is unique and it cannot be modified. The same applies for the class, creation date, created by – all generated by the system and cannot be modified by the user (Figure 3). Users have to fill out all yellow fields, while other fields are optional. Users cannot create cases with the date set in future or on a date in the closed school year. Users may change the dates while the status of the incident is open and school year is not closed yet. When the status of the incident is set to Closed, only users with special access may restore the status to Open again. Users cannot delete incidents when school year is closed.

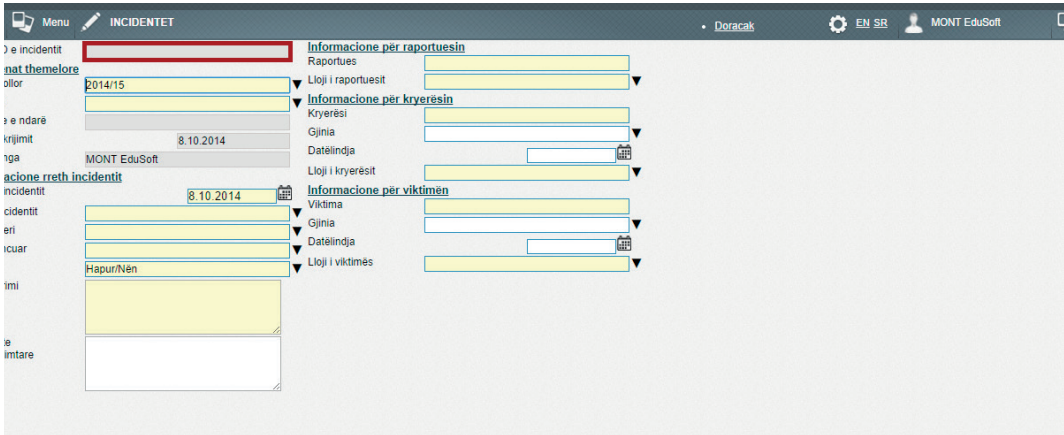

Figure 3

Users may generate reports in the “Advanced reports” module .,

The report “Report of cases according type of incidents for the period” may be generated by users by clicking “I RI”(New) in the advanced report menu and by selecting model=”Incidentet”(Incidents), after this at Time Filter: School year = 2015/2016, Month=October, Geographical filter: check the horizontal field at Region, in Incident filters: check vertical field at Incident type and at the end at Total, select Sum. For more see Figure 4.

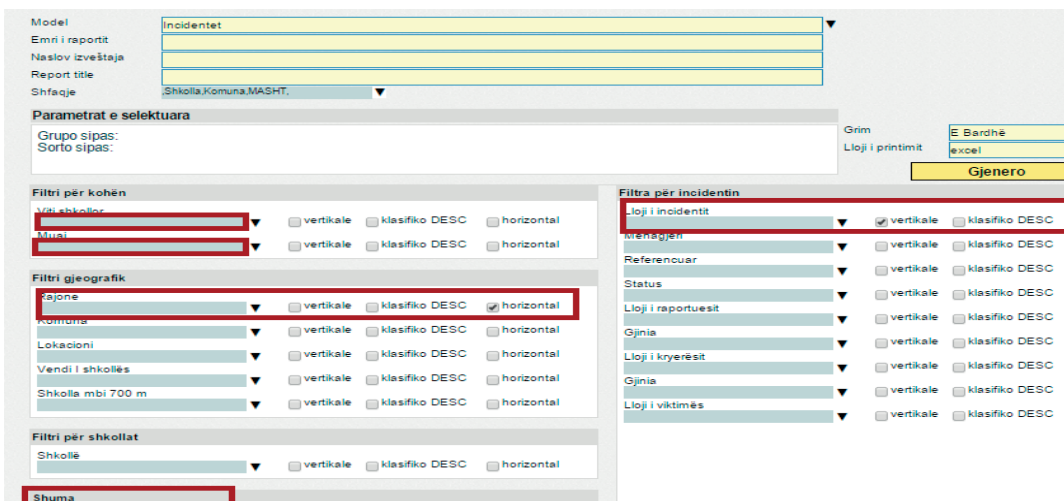

Figure 4

The report “Report of cases according to status of the case for the period” may be generated by users by clicking “I RI” (New) in advanced reports and by selecting model =”Incidentet” (Incidents), after this at Time filter: School Year= 2015/2016, Month=October, at Geographical filter: check horizontal field at Region, at Incidents filters: check vertical field at Status, and at Sum select Total. See Figure 5.

Figure 5

The report “Report of cases according to perpetrator of the incident for the period” may be generated by users by clicking “I RI” (New) at advanced reports and by selecting model=”Incidentet” (/ Incidents), after this at time filter: School year=2015/2016, Month=October, at Geographical filter: check horizontal field at Region, at Incident filters: check vertical field at Type of perpetrator and at Sum select Total (Figure 6).

Figure 6

The report “Report on cases according to victims of incident for the period” may be generated by users by clicking “I RI”(New) at advanced reports and by selected =”Incidentet”(Incidents), after this at time filter: School year=2015/2016, Months=October, at Geographical filter: check horizontal field at Region, at Incident filters: check vertical field at Victim type and at Sum select Total (Figure 7).

The screenshot shows a web application interface for generating reports. The interface is organized into several sections:

- Top Section:** Includes a dropdown menu for "Model" (set to "Incidentet"), input fields for "Emri i raportit", "Naslov izveštaja", and "Report title", and a dropdown for "Shfaqje" (set to "Shkolla,Komuna,MASHT").
- Parametrat e selektuara:** A section for selecting parameters, including "Grupo sipas:" and "Sorto sipas:". To the right, there are options for "Grim" (Print) and "Lloji i printimit" (Print type) with buttons for "E Bardhë", "excel", and "Gjener".
- Filtër për kohën (Time filters):** Includes filters for "Viti shkollor" (School year) and "Muaji" (Month), each with radio buttons for "vertikale", "klasifiko DESC", and "horizontal".
- Filtër gjeografik (Geographical filters):** Includes filters for "Rajone" (Region), "Lokacioni" (Location), "Vendi i shkolles" (School location), and "Shkolla mbi 700 m". The "Rajone" filter has radio buttons for "vertikale", "klasifiko DESC", and "horizontal", with "horizontal" selected.
- Filtër për shkollat (School filters):** Includes a filter for "Shkollë" (School) with radio buttons for "vertikale", "klasifiko DESC", and "horizontal".
- Filtër për incidentin (Incident filters):** A section on the right with filters for "Lloji i incidentit", "Menagjeri", "Referencuar", "Status", "Lloji i raportuesit", "Gjinia", "Lloji i kryerësit", "Gjinia", and "Lloji i viktimës". Each filter has radio buttons for "vertikale" and "klasifiko".

Figure 7.

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria -Vlada-Government

Zyra e Kryeministrit-Ured Premijera-Office of the Prime Minister

Zyra për Qeverisje të Mirë/Kancelarija za Dobro Upravljanje/Office on Good Governance

**Smernice za implementaciju Uredbe – VRK br. 21/2013 za
Protokol za prevenciju i upućivanja nasilja u institucijama
pred-univerzitetskog obrazovanja**

Oktobar, 2015

Ova publikacija je realizovana kao deo projekta „Zaštita dece od školskog nasilja“ koji implementira Kosovski edukacioni centar – KEC i finansira ga kancelarija UNICEF na Kosovu.

Oktobar, 2015

---

design@xhad.net

DECA ZA BOLJI SVET

Ako dete živi uz kritiku –
naučiče da osuđuje,
Ako dete živi uz neprijateljstvo –
naučiče da napada,
Ako dete živi uz strah –
naučiče da bude prestrašeno,
Ako dete živi uz podsmeħ –
naučiče da bude stidljivo,
Ako dete živi sa licemerjem –
naučiče da se oseća dvojako,
Ako dete živi uz predrasude –
naučiče da bude zlo,
Ako dete živi uz hirove –
naučiče da bude netolerantno,
Ako dete živi uz laž –
naučiče da bude indiferentno,
Ako dete živi uz čast –
naučiče se pravičnosti,
Ako dete živi uz deljenje –
naučiče se velikodušnosti,
Ako dete živi uz ohrabivanje –
naučiče se pouzdanosti,
Ako dete živi uz toleranciju –
naučiče se strpljenju,
Ako dete živi uz iskrenost –
naučiče se istini,
Ako dete živi uz pravičnost –
naučiče se pravdi,
Ako dete živi uz ljubav –
naučiče se da voli,

Da bi izgradili bolji svet za sve.

Dorothy L. Nolte

Sadržaj

1. Uvod	5
2. Svha Vodiča	6
2.1. Opšti principi	6
2.2. Kome se ovaj vodič obraća?	7
2.3. Ko primenjuje „Protokol“?	7
3. Vrste nasilja	8
4. Prevencija nasilja	10
5. Identifikacija, intervencija i prosleđivanje slučajeva nasilja	11
5.1 Procedure za identifikaciju i intervenciju	11
5.2 Znaci za identifikovanje nasilja	12
6. Orijentacija akcija za bavljenje nasiljem na osnovu dokaza	13
7. Zaključne primedbe	13
8. ANEKSI	14
8.1 ANEKS 1: Akcioni plan za prevenciju školskog nasilja	14
8.2 ANEKS 2: Normativni okvir	16
8.3 ANEKS 3: Informacije na Internetu o prevenciji nasilja	17
8.4 ANEKS 4: Priručnik o primeni modula „registar slučajeva“	18

1. Uvod

Niko nije rođen nasilan. Deca mnogo nauče iz okruženja u kojem rastu, izloženosti i konfrontacije sa nasilnim okruženjima i okolnostima koje uče decu da budu nasilna, i okruženje i okolnosti oblikuju njihovu budućnost.

Deca dolaze na svet nemoćna i nisu u stanju da se u potpunosti razviju bez podrške odraslih. Stoga, naša dužnost kao roditelja, lidera države i službenika, nastavnika i edukatora je najpre da ih obrazujemo i učimo da žive sa integritetom, da budu posvećena i žive miroljubivo. Bez sumnje, ovo nije lak zadatak. Razmena znanja je samo jedan segment rada nastavnika/edukatora. Njihov suštinski doprinos jeste emocionalni i kognitivni razvoj deteta, što u isto vreme igra suštinsku ulogu u društvenom razvoju i promenama.

Zato, Vodič za implementaciju Protokola za prevenciju i upućivanje nasilja u institucijama pred-univerzitetskog obrazovanja (PUOI) ispituje potencijalne tipove nasilja koja se pojavljuju u PUOI, daje praktične predloge o tome šta vaspitač/nastavnik može da učini da rešava ili spreči nasilje, objašnjava načine za identifikovanje nasilja kao i procedure za intervenciju i prosljeđivanje i upućivanje slučajeva nasilja odgovarajućim institucijama, što sve ove napore zajedno sabira u upravljanje institucionalnim akcijama za rešavanje nasilja na osnovu postojećih dokaza.

„Vodič“ predstavlja važan korak napred u isko-renjivanju i prevenciju nasilja u PUOI, odražava rad na koordinisanju široke lepeze eksperata, vaspitača, aktera i odgovarajućih institucija u pravcu ovog cilja. Ovaj „Vodič“ je izrađen da bi doveo do značajnih promena/pomoć u radu/asistenciju onima iz PUOI koji su zaduženi za to da reaguju kada se identifikuju slučajevi nasilja, a i radi primene mera na sprečavanju nasilja. Ne sme da se zaboravi da je cena toga što ne reagujemo veoma visoka za obrazovnu instituciju, zajednicu, a i državu uopšte, ali na prvom mestu i najviše za samo dete/osobu.

Bez obzira za njegov izvor, nasilje protiv deteta može imati brojne posledice, uključujući ovde i: one koje pogađaju opšti nivo emocionalnog funkcionisanja deteta, one koje utiču na mogućnosti deteta za razvoj, razvoj nasilničkog ponašanja (usvajanje modela nasilničkog ponašanja); usporen razvoj društvenih veština, depresiju, agresiju, anksioznost, agresivno ponašanje i nedostatak saosećanja ili brige za druge; slab učinak u školi; samoubilačka razmišljanja kao posledica nasilja; vidljive fizičke posledice, kao što su: bol, određene rane i povrede žrtava nasilja; ožiljci koji ostaju nakon što rane zarastu, sakaćenje u smislu gubljenja ranijih fizičkih sposobnosti zbog pretrpljenog nasilja, itd.

Iako nastavnici igraju presudnu ulogu u prevenciji nasilja u PUOI, oni ne mogu sami to da spreče. Zbog toga što su razlozi za postojanje nasilja u PUOI višefaktorski, i stoga zahtevaju višedimenzionalni pristup svih aktera radi njihove prevencije, uključujući i unutrašnje i spoljne mehanizme zaštite. Stoga, akcije koje su sugerisane u vodiču, ukoliko se preduzmu na osnovu holističkog pristupa, biće mnogo više delotvorne u prevenciji i bavljenju nasiljem u PUOI.

2. Svha Vodiča

Glavna svrha ovog dokumenta je da obezbedi određena uputstva i aktivnosti kojima bi se pomoglo odgovarajućim institucijama koje su zadužene za implementaciju protokola. Vodič nudi alternative za suočavanje sa „nasiljem“ pozitivno i proaktivno, kroz prevenciju lošeg ponašanja pre nego što se dogodi, delotvorno rešavanje nepredvidivih izazova, kao i usmeravanje institucionalnih napora u pravcu jačanja kvaliteta u obrazovanju.

Takođe, koordinisanjem rada među brojnim partnerima unutar i izvan obrazovnih institucija, ovo ima za cilj da stvori zdravo okruženje da se svaka jedinka razvija i iskazuje veštine, stavove i najviše ljudske vrednosti.

„Vodič“ nam pomaže da razumemo da institucije pred-univerzitetskog obrazovanja sve više postaju institucije koje ne služe samo za prenos znanja, već su takođe institucije koje nude i druge životne veštine, koje vode i pomažu studentima da upravljaju svojim individualnim kao i grupnim životom.

2.1. Opšti principi

Principi Protokola, i suštinski principi Konvencije o pravima deteta, predstavljaju osnovu na koju se oslanja ovaj Vodič.

Zaštita od nasilja

Sva deca imaju prava na zaštitu od bilo kojeg oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, straha ili zlostavljanja, napuštanja ili zapostavljanja, ponižavanja i eksploatacije, uključujući i seksualno zlostavljanje, sve dok su pod brigom roditelja ili jednog od roditelja, ili zakonskih zastupnika ili bilo kojeg drugog lica kojem je dete povereno.

Najbolji interes deteta

U svim aktivnostima bavljenja detetom, uključujući i one koje imaju veze sa zaštitom dece od nasilja, najviši interes deteta mora biti prevladavajući činilac.

Pravo na život, opstanak i razvoj

Svako dete ima neporecivo pravo na život i država preduzima sve moguće mere da obezbedi opstanak i razvoj deteta na maksimalnom mogućem nivou.

Bez diskriminacije

Sva deca, bez ikakve diskriminacije, i bez obzira na rasu, boju, pol, jezik, religiju, javno mišljenje ili bilo koje drugo mišljenje, nacionalno, etničko ili društveno poreklo, bogatstvo, invaliditet, porodični status ili bilo koje drugo stanje deteta ili njegovih roditelja ili njegovih zakonskih zastupnika, moraju biti zaštićeni od svih vrsta nasilja i mora im se obezbediti neophodna briga i pomoć koji garantuju maksimalni mogući nivo za njihov opstanak i razvoj.

Učestvovanje dece

Deca imaju pravo da se slobodno izražavaju o svim pitanjima koja utiču na njihove živote, a i adekvatna pažnja mora da se posveti njihovim stavovima u zavisnosti od starosti i zrelosti deteta.

Odgovornosti i učestvovanje ostalih aktera

Odgovornost za prevenciju nasilja nad detetom leži na svim institucijama, službama, profesionalcima koji rade i sa decom, uključujući i roditelje, privatne institucije, civilno društvo i široku zajednicu.

2.2. Kome se ovaj vodič obraća?

S obzirom da prevencija nasilja zahteva međusektorsku saradnju i koordinaciju, i s obzirom na širok spektar za intervenciju i zaštitu dece od nasilja „Vodič“ je namenjen svim službenicima uključenim i nastavu, socijalnim radnicima, zdravstvenom osoblju, policiji ili drugim profesionalcima koji su zaduženi za pružanje brige o deci ili licima koja obavljaju posao na sličnim pozicijama.

2.3. Ko primenjuje „Protokol“?

Protokol moraju primenjivati sve odgovorne institucije koje se bave prevencijom i reagovanjem na nasilne akte u institucijama pred-univerzitetskog obrazovanja, kako je u protokolu klasifikovano kao zaštitna mreža:

- **Interna zaštitna mreža:** Pred-školsko obrazovanje – (direktor institucije, savet roditelja), i škole (direktor škole, savet roditelja, školski odbor i učeničko veće);
- **Spoljna mreža zaštite:** Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju – (regionalni sektori obrazovne inspekcije), Kosovski savet roditelja, studentsko veće na nacionalnom nivou, opštinski direktorat za obrazovanje – (opštinsko veće i savet roditelja na opštinskom nivou, odgovarajući službenik za dečija prava), Direktorat za zdravlje i socijalnu brigu – (centar za socijalni rad, centri za porodičnu medicinu), Ministarstvo pravde – (služba za uslovne sankcije na Kosovu, korekciona služba Kosova, Kosovska Policija, kao i ostali mehanizmi podrške – (mediji, institucije ombudsmana, nevladine organizacije koje rade na pravima dece i pitanjima nasilja u školi).

Implementacija se odigrava kroz međuinstitucionalnu koordinaciju u svakom procesu, uključujući i prevenciju i prosleđivanje i tretiranje slučajeva sve do odgovarajućeg rešenja. Glavna uloga počiva na obrazovnim institucijama i njihovim formalnim strukturama koje su mobilisane radi implementacije programa na osnovu interinstitucionalnog pristupa. Neformalne organizacione strukture u školama moraju takođe dati svoj doprinos procesu implementacije protokola, pošto su one uspostavljene radi zaštita interesa dece/učenika u institucijama PUOI.

3. Vrste nasilja

Nasilje obuhvata, ali nije ograničeno samo na to, namerne akte ili dela koje počini jedno lice protiv drugog, kao što su: primena fizičke sile, fizički pritisak, bilo koja akcija koja prouzrokuje ili preti fizičkim ili psihičkim bolom; prouzrokuje strah, dovodi u ličnu opasnost; narušavanje dostojanstva; fizički napad bez obzira na posledice; uvreda, psovanje, nazivanje pogrđnim imenima i ostali oblici teškog uznemiravanja, konstantno ponavljanje ponašanja radi ponižavanja drugog lica; dovođenje drugog lica gde je ono uplašeno za svoj fizički, emotivni i ekonomski status.

U svrhu lakše identifikacije nasilnih slučajeva i mera koje je potrebno preduzeti da bi se oni rešili, Protokol definiše tipove nasilja na sledeći način:

- Fizičko nasilje
- Verbalno nasilje
- Zlostavljanje
- Zanimarivanje
- Vršnjačko nasilje
- Seksualno nasilje
- Seksualno zlostavljanje
- Komercijalna seksualna eksploatacija
- Digitalno nasilje
- Emocionalno/psihološko nasilje

Dole smo izneli primere tipova nasilja koji se češće susreću, kategorisane prema tri nivoa intenziteta (nivo 1 – nizak intenzitet; nivo 2 – srednji intenzitet; i nivo 3 – visoki intenzitet).

Nivo 1: Ove tipove nasilja rešava vaspitač, nastavnik ili glavni nastavnik u okviru svog edukativnog rada sa učenicima/razredom. Vršnjačke grupe za medijaciju se takođe mogu aktivirati za ove slučajeve.

Verbalno nasilje	Emocionalno/psihološko nasilje	Fizičko nasilje	Vršnjačko nasilje	Digitalno nasilje	Seksualno nasilje
Uvrede, nazivanje pogrđnim imenima, imitiranje	Ismevanje, vređanje, zastrašivanje, ignorisanje	Ubadanje, guranje, bacanje lakših predmeta, lakše čupanje kose, ujedanje, šutiranje, prljanje, saplitanje, oštećivanje ličnih stvari	Zlostavljanje rečima ili pogrđnim imenima, među grupama, diskriminacija ili favorizovanje od strane grupe na osnovu socijalnog statusa, nacionalnosti, religije, pripadnosti grupe, disciplinovanje putem nasilja, tračevi	Uznemiravanje drugih kroz nepotrebno pozivanje, slanje uznemiravajućih SMS i MMS, Internet uznemiravanje	Korišćenje vulgarnih reči u vezi sa razlikama u polovima, psovanje, dodirivanje, milovanje, uporni pogledi, komentarisanje, gestikulacija sa namerom seksualnog uznemiravanja

Nivo 2: U baratanju i rešavanju ovih tipova nasilja, vaspitač, nastavnik, glavni nastavnik, pored odgovornog lica koje je odredio direktor, kao i interna zaštitna mreža u PUO (videti član 4, tačka 1.1 Protokola) i ostali profesionalci i službe za podršku moraju biti i pedagog, psiholog i vršnjački timovi za medijaciju). U slučaju ponavljanja ili ukoliko postoji tendencija pojačavanja intenziteta nasilja od strane istog pojedinca, može biti uključena i spoljna mreža za zaštitu (videti član 4, tačka 1.2 Protokola).

Verbalno nasilje	Emocionalno/ psihološko nasilje	Fizičko nasilje	Vršnjačko nasilje	Digitalno nasilje	Seksualno nasilje
Ponižavanje, vrištanje, nazivanje pogrđnim imenima	Zastrašivanje, psovanje, plašenje, manipulisanje	Udaranje, jako čupanje kose, šamaranje, gaženje, cepanje odeće, guranje u zatvoreni prostor, pljuvanje, uzimanje i oštećivanje ličnih stvari, izmicanje stolice, povlačenje ušiju	Intrige, eksploatacija, isključivanje, neprihvatanje	Uznemiravanje kroz objave na društvenim mrežama, zloupotreba foruma za razgovor	Provokativno oblačenje/ svlačenje, prikazivanje erotskog/ pornografskog materijala, izloženost i skretanje pažnje na intimne delove tela

Nivo 3: Ukoliko se jedan od sledećih tipova nasilja počini u PUOI, odgovorno lice u slučaju treba da pored interne zaštitne mreže, u zavisnosti od potreba i specifičnosti slučaja, takođe uključi i relevantne institucije spoljne zaštitne mreže.

Verbalno nasilje	Emocionalno/ psihološko nasilje	Fizičko nasilje	Vršnjačko nasilje	Digitalno nasilje	Seksualno nasilje
Ponižavanje, omalovažavanje, negativno etiketiranje	Uskraćivanje kretanja, napad na integritet/ omalovažavanje, uskraćivanje komunikacije, nasilno prinudno članstvo u grupama/ mrežama, zanemarivanje, prisilno korišćenje psihoaktivnih supstanci, ponižavanje, eksploatacija	Čupanje kose, premlaćivanje, davljenje, bacanje stvari iz daljine, uzrokovanje opekotina, uskraćivanje hrane i spavanja, izlaganje visokim/niskim temperaturama, napad hladnim oružjem i vatrenim oružjem, naguravanje na tvrde objekte	Reketiranje, izolovanje iz društva, odbacivanje, terorisanje, organizovanje u zatvorene grupe (klanove), rasizam	Video snimanje bez dobrovoljnog pristanka, snimanje nasilnih scena, distribucija snimaka i slika bez dobrovoljnog pristanka	Dodirivanje genitalnih organa, dečija pornografija, zavodjenje, zloupotreba položaja, prinudni seksualni čin, silovanje, incest

4. Prevencija nasilja

Pored promovisanja ponašanja i stavova protiv nasilja/formalni nastavni program, u korist poštovanja dečijeg/ljudskog dostojanstva i ličnosti i u funkciji izgradnje i razvijanja vrednosti demokratskog društva, PUOI moraju takođe konstantno preduzimati vannastavne i druge aktivnosti radi prevencije nasilja i kako bi garantovane bezbednost u okviru obrazovnih sistema, kao što su:

1. vannastavne aktivnosti (predavanja, debate, umetničke aktivnosti na temu nasilja, itd.);
2. izgradnja školske ograde;
3. oblačenje studenata u školske uniforme, tako da se razlikuju od onih koji se nalaze oko škole;
4. proširenje školske oblasti kako bi se stvorile mogućnosti za dodatne aktivnosti, kao što su različite obrazovne oblasti;
5. provera studenata kako bi se izbeglo da oni nose hladno oružje ili koriste narkotike (samo u slučaju opravdane sumnje);
6. redovne policijske patrole oko škola;
7. postavljanje kamera, uz saglasnost školske zajednice i ako se smatra da ima pozitivno dejstvo (na osnovu važećih zakona);
8. jačanje uloga psihologa i pedagoga u školama;
9. saradnja sa relevantnim institucijama na opštinskom nivou;
10. česti sastanci sa roditeljima (na sastancima sa njima, trebalo bi razgovarati o problemima koji mogu za rezultat da imaju nasilje, a u isto vreme trebalo bi da se rešavaju i eventualni slučajevi nasilja);
11. identifikovanje studenata sa predispozicijom da iskazuju nasilničko ponašanje, i njihov tretman preko profesionalnih službi bilo u okviru škole ili na opštinskom nivou;
12. sakupljanje dokaza, podnošenje izveštaja i rešavanje slučajeva nasilja, što utiče na prevenciju takvih slučajeva i njihovog ponavljanja, kao i prevenciju novih slučajeva.

Ove i druge aktivnosti, izabrane kako bude potrebno (videti 2 primera dole) moraju da implementiraju same škole i u koordinaciji sa drugim relevantnim vladinim i nevladinim institucijama, kako se zahteva u nacionalnim politikama za međuinstitucionalnu koordinaciju i saradnju. Ovaj pristup je takođe zahtevan i Protokolom, stoga škole imaju pravo da traže podršku od drugih institucija u interesu prevencije i rešavanja pitanja nasilja.

PRIMER 1. U određenim slučajevima, predavanja/debate sa profesionalcima iz oblasti socijalne zaštite, zdravstva, policije, itd, mogu da se organizuju, te da se tako razmenjuju informacije sa studentima i školskim osobljem o efektima i posledicama nasilja. Takođe, u određenim razredima i u okviru pojedinih predmeta, kada se obrađuju teme povezane sa nasiljem, nastavnici bi mogli da imaju podršku profesionalnih službenika iz drugih institucija. U slučajevima kada lekcija ima veze sa nasiljem u porodici, može se pozvati socijalni radnik da održi svoj govor, a slično ovome i eksperti iz drugih oblasti se mogu pozivati za odgovarajuće teme.

PRIMER 2. U određenim slučajevima, mogu se organizovati vannastavne aktivnosti, pored onih koje škole inače organizuju, kao što su aktivnosti takmičenja, pozorišne predstave, izložbe umetničkih radova, itd, druge različite aktivnosti uzdizanja svesti, u saradnji sa nevladinim organizacijama čije programe je odobrio MONT ili MER.

5. Identifikacija, intervencija i prosleđivanje slučajeva nasilja

5.1. Procedure za identifikaciju i intervenciju

Kada ste obavešteni ili primetite da se nasilje odigrava u blizini ili postoje očigledni znaci fizičkog ili emocionalnog nasilja ispoljenog protiv učenika ili osoblja PUOI, potrebno je da delujete na sledeći način:

1. Hitno prekidanje nasilja i njegovo prijavljivanje direktoru PUOI.
2. Opuštanje situacije putem uklanjanja lica upletenih u nasilni slučaj, i smanjivanje tenzija putem razgovora sa tim pojedincima. Razgovor mora biti miran bez pominjanja eventualnih posledica i zastrašivanja.
3. Sakupljanje informacija znači razgovor sa onima koji su upleteni i eventualnim svedocima, ali bez igranja uloge drugih institucija (npr. uloge istražnih organa). Posebna brigada mora se posvetiti žrtvi nasilja tako što će se učiniti da se on/ona oseća sigurno, i bez straha od odmazde počinioca nasilja.
4. Po prikupljanju informacija i sprovođenju gore pomenutih razgovora, održavaju se konsultacije sa direktorom PUOI, koji će proceniti intenzitet nasilja i potrebu za uključivanje mreža zaštite, i on/ona će odrediti odgovorno lice za taj slučaj. Takođe, određen je plan zaštite, koji poklanja posebnu pažnju poverljivosti i najboljem interesu žrtve.
5. Nakon konsultacija, direktor PUOI preduzima sledeće akcije: informiše roditelje o slučaju, preduzetim konsultacijama, kao i predloženim zaključcima i merama. U određenim slučajevima, direktor PUOI, u bliskoj saradnji sa licem zaduženim za slučaj, prosleđuje slučaj vršnjačkom timu za medijaciju (interna mreža), i u zavisnosti od slučaja, oni se prosleđuju odgovarajućim institucijama (spoljna mreža).
6. Direktor PUOI registruje i ažurira slučaj u EMIS/MONT prema aneksu 4 (priručnik za korišćenje modula „registrovanje slučajeva“).
7. Slučaj i efekti preduzetih mera se pažljivo prate od strane odgovornog zaduženog lica sve dok se ne postignu stabilni sporazumi (kooperacija i tolerancija) među stranama uključenim u slučaj.

Identifikacija nasilja je prvi korak u zaštiti dece od nasilja. U nekim situacijama, znaci nasilja su vidljivi, dok je u drugima veoma teško identifikovati problem i zato je izgradnja poverenja sa drugom osobom veoma važna. Veoma je teško identifikovati emocionalno i psihološko nasilje i neke druge oblike nasilja.

Svaka stranka koja smatra da su njena prava povređena u nekom od gore navedenih koraka, može podneti žalbu u skladu sa članom 21, tačka 6 Protokola.

5.2. Znaci za identifikovanje nasilja:

Fizičko: Ožiljci ili rane, otoci, posekotine, opekotine, poderana odeća, neuredan izgled, česti bolovi u stomaku, bolovi u leđima i glavobolje, povraćanje, gubljenje ličnih stvari, itd.

Emocionalno: Plačljivi, povučeni, hiperaktivni, neobično i preterano uplašeni, agresivno i samodestruktivno ponašanje, tihi, nefokusirani razgovori, „prazni“ pogledi, strah da se ostane sam i/ili da se bude sa drugima, nekontrolisano uriniranje, laganje, itd.

Unutar PUOI: Brzo opadanje školskog uspeha, pojavljivanje neopravdanog izostajanja, nedostatak koncentracije, neopravdana kašnjenja, bežanje od odgovornosti, nezavršavanje domaćeg zadatka, preskakanje i neučestvovanje u različitim aktivnostima, izbegavanje druženja sa drugim licima, izbegavanje fizičkih dodira (drhtanje/anksioznost), strah od povratka kući, itd.

Napomena: Ako vaspitač, nastavnik, ili glavni nastavnik primeti tokom procesa nastave jedan ili više od gore navedenih znakova, on/ona treba da primeni procedure intervencije kako je gore opisano.

Ukoliko dete pokazuje znake inferiornosti, ima ožiljke od fizičkog nasilja, iskazuje agresivno ponašanje, ova procedura treba da se pokrene

6. Orijentacija akcija za bavljenje nasiljem na osnovu dokaza

Obaveštavanje o slučajevima nasilja, pored toga što je zakonska i moralna obaveza svakog pojedinca i institucije, a naročito svake PUOI, pokazuje visoku posvećenost PUOI da preduzima akcije u pravcu smanjenja broja slučajeva nasilja, što direktno utiče na podizanje nivoa kvaliteta i kredibiliteta obrazovanja u instituciji.

PUOI, MER, i MONT, nakon završetka svakog školskog polugođa stvaraju četiri vrste izveštaja nasilju na osnovu registrovanja slučajeva prema aneksu 4 (priručnika za korišćenje modula „registar slučajeva“). PUOI analizira izveštaje i na osnovu tih analiza preduzima specifične akcije za rešavanje i smanjenje broja slučajeva nasilja. Ove akcije mogu obuhvatati sledeće: zahtev za dodatne patrole policije zajednice, investiranje u infrastrukturu PUOI radi poboljšanja sigurnosti (postavljanje kamera, instaliranje ili renoviranje ograda PUOI, itd.), pojačanje saradnje sa zajednicom radi prevencije nasilja, poboljšanje vannastavnih aktivnosti, jačanje međuinstitucionalne saradnje (sa spoljnom mrežom zaštite), ažuriranje važećih zakona, kao i druge akcije koje doprinose prevenciji i rešavanju nasilja u PUOI.

7. Zaključne primedbe

Ovaj „Vodič“ će pomoći PUOI da u potpunosti primene Protokol. Iako Vodič navodi niz akcija i aktivnosti, PUOI se podstiču i ohrabruju da u zavisnosti od prirode i intenziteta slučajeva nasilja, akcije budu preduzimate tako da se ostvari rešenje pitanja/problema u skladu sa odredbama Protokola, važećih zakona i ostalih relevantnih međunarodnih instrumenata.

Proces pisanja Vodiča je pokrenut i vođen od strane predstavnika institucija koje su vodile razvoj protokola, na osnovu analize situacije, istraživanja sprovedenih u zemlji, uz uzimanje u razmatranje regionalnih praksi koje se bave pitanjem nasilja u PUOI.

8. ANEKSI

8.1. ANEKS 1: Akcioni plan za prevenciju školskog nasilja

Radi prevencije i reagovanja na slučajeve nasilja, sugeriše se da svaki PUOI izradi godišnji akcioni plan. Dole smo izneli primer akcionog plana koji PUOI mogu koristiti/prilagoditi za svoje potrebe, bez ograničavanja na aktivnosti navedene u primeru. PUOI se ohrabruju da sačine, saberu i preduzimaju druge dodatne aktivnosti, u skladu sa njihovim internim procenama.

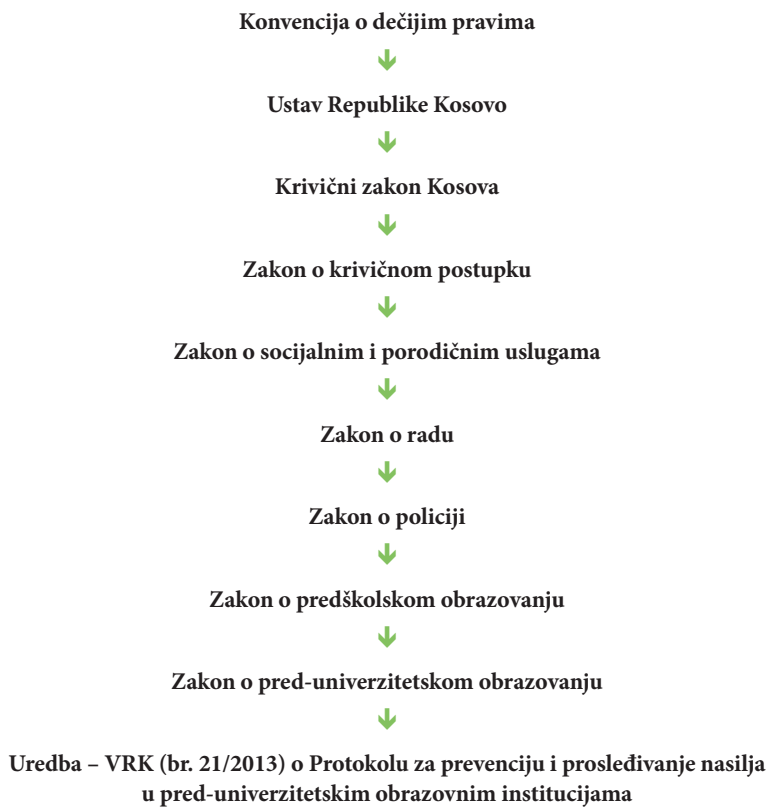
Uzorak akcionog plana

Aktivnosti	Odgovorno telo	Vremenski okvir
Procena bezbednosne situacije u instituciji (infrastruktura, funkcionalnost mehanizama u instituciji)	Školski odbor, direktor	Na početku svake školske godine
Uspostavljanje mehanizama podrške (tim za vršnjačku medijaciju, ostala formalna i neformalna tela)	Direktor, studentsko veće	Na početku svake školske godine
Izrada lekcija o nasilju u okviru predmeta građanskog vaspitanja	Nastavnik predmeta	Na početku svake školske godine
Držanje časa/predavanja o prevenciji nasilja	Nastavnik predmeta, direktor, predstavnik odgovarajuće institucije (npr. Policija Kosova, CSR, NVO, itd.)	Najmanje jednom u svakom polugodištu
Izrada plana o preuzimanju kontrole nad prostorijama i dvorištem institucije	Direktor, nastavnik koji je tog dana dežurni	Na početku svake školske godine
Implementacija plana o preuzimanju kontrole nad prostorijama i dvorištem institucije	Direktor, nastavnik koji je dežurni za taj dan	Tokom cele školske godine
Registrowanje slučajeva nasilja u bazi podataka	Direktor	Tokom cele školske godine
Zatvaranje slučajeva nasilja u bazi podataka	Direktor	Tokom cele školske godine
Izrada izveštaja o indikatorima nasilja	Direktor	Na kraju svakog polugodišta
Revizija izveštaja o indikatorima nasilja sa organima institucije	Direktor, školski savet, školski odbor, učeničko veće, savet roditelja	Na kraju svakog polugodišta

Aktivnosti	Odgovorno telo	Vremenski okvir
Planiranje i obraćanje MER-u, MONT-u i drugim potencijalnim donatorima radi organizovanja obuke sa fokusom na prevenciju i rešavanje nasilja	Direktor škole, nastavnik predmeta	Najmanje jednom godišnje
Ohrabrivanje i podrška za vannastavne aktivnosti inicirane od strane učeničkog veća	Direktor, nastavnik odgovarajućeg predmeta, učeničko veće	Najmanje jednom u svakom polugodištu
Obeležavanje 1. juna, Dana dečijih prava	Direktor škole	Na odgovarajući datum, na osnovu informacije iz MONT
Obeležavanje meseca borbe protiv trafikinga	Direktor škole	Na odgovarajući datum, na osnovu informacije iz MONT
Obeležavanje 16 dana aktivizma protiv nasilja u porodici	Direktor škole	Na odgovarajući datum, na osnovu informacije iz MONT
Obeležavanje nedelje medijacije	Vršnjački tim za medijaciju	Jedan dan godišnje kao deo nedelje medijacije

8.2. ANEKS 2: Normativni okvir

8.3. ANEKS 3: Informacije na Internetu o prevenciji nasilja

Skupština Republike Kosovo

<http://www.kuvendikosoves.org>;

Kancelarija premijera Republike Kosovo

<http://www.kryeministri-ks.net>;

Ministarstvo za obrazovanje, nauku i tehnologiju

<http://www.masht-gov.net>;

Savet Evrope

www.coe.int/t/transversalprojects/children/;

Fond UN za decu – UNICEF na Kosovu

<http://www.unicef.org/kosovoprogramme/>;

UNESCO

<https://en.unesco.org/>;

Save the Children

www.savethechildren.org.uk;

Svetski izveštaj o nasilju nad decom

<http://www.violencestudy.org/r229>;

Resursni centar za ljudska prava

www.hrusa.org;

Međunarodna opservatorija za nasilje u školama

<http://www.ijvs.org>;

Keep Schools Safe

www.keepschoolssafe.org;

Teaching Tolerance

www.tolerance.org;

The Prevention Institute

www.preventioninstitute.org;

NVO koalicija za zaštitu dece

<http://www.komfkosova.org/>;

Kosovski edukativni centar

<http://kec-ks.org/>

Terre des hommes

<http://tdh-childprotection.org/projects/kosovo/description>;

Amici dei Bambini

www.strehimifamiljar.org

World Vision

<http://www.wvi.org/kosovo>

One to One Children's Fund

<http://www.onetoonechildrensfund.org/>

SOS dečija sela na Kosovu

<http://soskosova.org/>

Program građanskih prava na Kosovu – CRPK

<http://www.crpkosovo.org/index.aspx?LID=4&SID=1>

8.4. ANEKS 4: Priručnik o primeni modula „registar slučajeva“

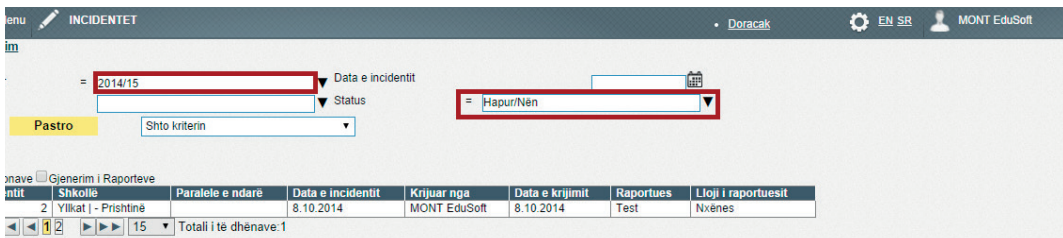
Novi modul za upravljanje slučajevima nasilja dodat je u EMIS. Korisnici koji će imati privilegiju da koriste ovaj model mogu da mu pristupe iz glavnog menija (videti sliku 1).

Slika 1

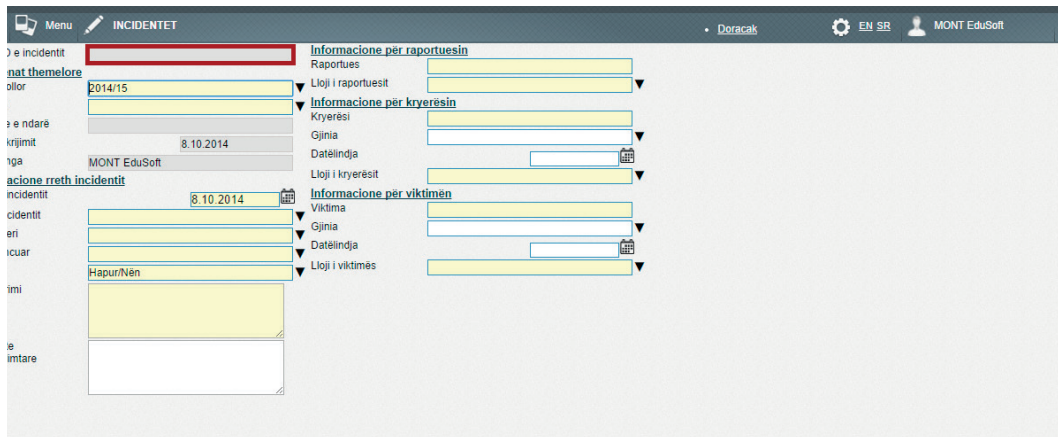
Ovaj modul se može koristiti od strane tri vrste korisnika. Prvi korisnik je škola koja unosi podatke u modul. Drugi korisnik je opština koja može videti podatke iz ovog modula bez privilegije da interveniše u njima, osim da sačinjava izveštaje, a treći korisnici su oni koji mogu menjati status slučaja nasilja.

Kada korisnici pristupe ovom modulu o slučajevima nasilja, oni će prvo videti meni za pretragu. U ovom meniju, oni mogu tražiti registrovane slučajeve, a nakon što ih pronađu oni mogu videti detalje koji se na njih odnose (korisnici mogu videti sve registrovane slučajeve, korisnici iz opština mogu videti samo slučajeve registrovane za njihove opštine, a školski korisnici mogu videti samo slučajeve registrovane za njihove škole). Uobičajeni filteri obuhvataju školsku godinu i status. Školska godina je podešena na poslednju školsku godinu, a status je podešen na otvoren. Naravno, korisnici mogu menjati vrednost za ove filtere ili dodavati nove filtere na osnovu svojih zahteva (slika 2).

Slika 2

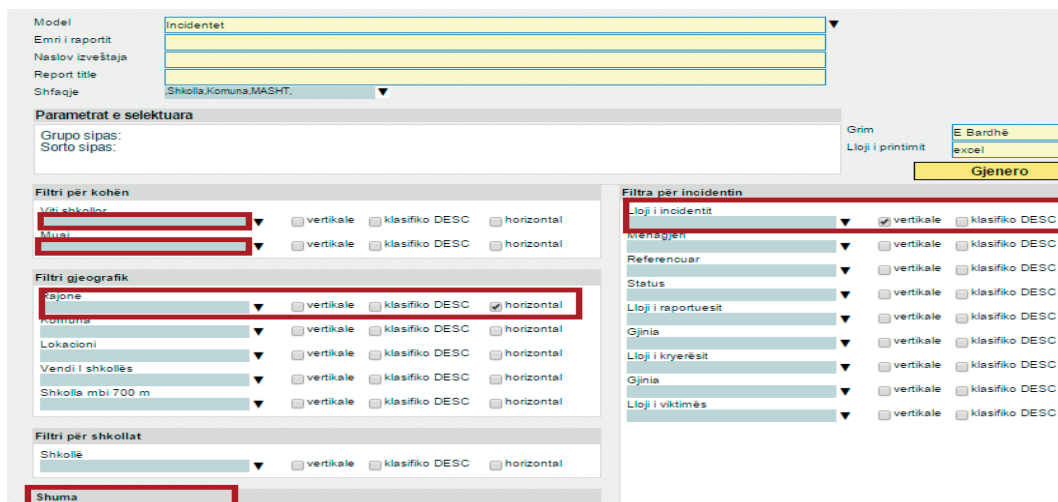
Glavni meni u ovom modulu je onaj gde korisnik registruje slučajeve. U EMIS-u, DI broj predmeta je generisan iz sistema, on je jedinstven i ne može biti promenjen. Isto važi i za klasu, datum stvaranja – sve ovo generiše sistem i korisnik ga ne može menjati (slika 3). Korisnici mogu popunjavati sva žuta polja pošto su ona zahtevana za slučaj, dok su ostala polja opcionalna. Korisnici ne mogu stvarati slučajeve sa datumom postavljenim u buduće vreme ili u prethodnoj zaključenoj godini. Korisnici mogu menjati datume dok je status incidenta otvoren, a školska godina nije još uvek zaključena. Kada je status incidenta postavljen na zatvoren, samo korisnici sa specijalnim privilegijama pristupa mogu povratiti status ponovo u otvoren. Korisnici ne mogu izbrisati incidente kada je školska godina zaključena.

Slika 3

U modulu „napredni izveštaji“, korisnici mogu sačinjavati izveštaje o slučajevima.

Izveštaj sa naslovom „Izveštaj o slučajevima prema vrsti incidenta za period“ može biti sačinjen od strane korisnika kada se klikne na „I RI/Novo“ u meniju naprednog izveštaja i kroz selekciju modela=“Incidentit“, nakon toga u filteru vremena: školska godina = = 2015/2016, mesec=oktobar, geografski filter: proverite horizontalno polje u „region“, u filterima incidenta: proverite vertikalno polje u vrstama incidenta i na kraju u total, izaberite Sum. Za više, pogledajte sliku 4.

Slika 4

Izveštaj pod nazivom „Izveštaj o slučajevima prema statusu slučaja za period“ mogu da sačine korisnici kada kliknu na „I RI/Novo“ u naprednim izveštajima uz selektovanje izbornog modela=“incidenti“, nakon toga vremenski filter: školska godina=2015/2016, mesec=oktobar, na geografskom filteru: horizontalno polje u region, u filterima incidenti: vertikalno polje u „status“, i u „Sum“ izabere se „total“. Videti sliku 5.

Slika 5

Izveštaj pod naslovom „Izveštaj o slučajevima prema počiniocima incidentata za period“ mogu da generišu korisnici kada kliknu na „I RI/Novo“ u naprednim izveštajima i izboru modela=“incidenti“, nakon toga na filter vremena: školska godina=2015/2016, mesec=oktobar, u geografskom filteru: horizontalno polje u region, u filteru incidenta: vertikalno polje u vrsta počinioca i u Sum se izabere total (slika 6).

Slika 6

Izveštaj pod nazivom „Izveštaj o slucajevima po zrtvama incidenata za period“ može se generisati od strane korisnika kada se klikne na „I RI/Novo“ u naprednim izveštajima i izabere=“incidenti“, nakon toga filter vremena: školska godina=2015/2016, mesec=oktobar, na geografskom filteru: horizontalno polje u region, u filteru incidenti: vertikalno polje u „vrsta zrtve“ i u „Sum“ izabrati total (slika 7).

Slika 7

